

Regió Metropolitana de Barcelona

TERRITORI - ESTRATÈGIES - PLANEJAMENT

Papers

5

**BARCELONA:
LA CIUTAT
CENTRAL**

FEDERACIÓ DE **MUNICIPIS**
DE CATALUNYA

Àrea metropolitana de Barcelona
Mancomunitat de municipis

Ajuntament de Barcelona

La Col·lecció «Papers» és fruit del Conveni interinstitucional signat entre la Federació de Municipis de Catalunya, l'Ajuntament de Barcelona i l'Àrea Metropolitana de Barcelona per la realització de treballs i estudis relacionats amb el planejament territorial a la Regió Metropolitana de Barcelona.

COMITÈ DIRECTOR DEL CONVENI

Pasqual Maragall
Joaquim Nadal
Lluís Armet
Joan Blanch
Miguel Llugany
Salvador Milà
Josep Montilla
Josep Pujades

DIRECTOR EXECUTIU

Jordi Borja

COMITÈ TÈCNIC

Juli Esteban
Manuel Herce
Oriol Nel·lo
Josep Serra
Jordi Ventayol

SECRETARIA TÈCNICA

Montserrat Otero
Jordi Solé Flores

© **Mancomunitat de Municipis
de l'Àrea Metropolitana de Barcelona
Federació de Municipis de Catalunya
Ajuntament de Barcelona**

Edició:

Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona

Disseny:

Oficina de Disseny de l'AMB

Fotocomposició:

Estudi Gràfic Pedregosa

Impressió:

Gradisa

Barcelona, setembre 1991
DLB - 38 - 184 - 91
ISBN: 84-88068-02-6

S U M A R I

PRESENTACIÓ	7
ALGUNES REFLEXIONS SOBRE EL FUTUR DE LA POBLACIÓ DE BARCELONA	
ANNA CABRÉ	9
CARACTERÍSTIQUES SOCIALS I FORMES D'ACCIÓ À BARCELONA I LA SEVA ÀREA METROPOLITANA	
MARINA SUBIRATS	23
L'ECONOMIA DE BARCELONA I L'ECONOMIA DELS BARCELONINS	
ALFREDO PASTOR	35
MODELS, INSTRUMENTS I ÀMBITS PER AL PLANEJAMENT DE LA CIUTAT DE BARCELONA	
MANUEL RIBAS I PIERA	43

P R E S E N T A C I Ó

Integren la present monografia –cinquena de la col.lecció «Papers»– quatre treballs sobre la realitat del municipi de Barcelona, ciutat central de la regió metropolitana. Els treballs foren redactats en ocasió del cicle de conferències que sota el lema "Pensem la ciutat" fou organitzat per l'Ajuntament de Barcelona i l'Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona; el cicle formà part del Pla de Formació de Personal de l'Ajuntament per a l'any 1990 i se celebrà durant el primer trimestre de l'any. Cada un dels textos constitueixen una reflexió sobre un dels aspectes culturals de la realitat barcelonina, elaborada per un expert en l'àmbit en qüestió: la demografia, per Anna Cabré; la societat, per Marina Subirats; l'economia, per Alfredo Pastor; i el territori, per Manuel Ribas i Piera.

ALGUNES REFLEXIONS SOBRE EL FUTUR DE
LA POBLACIÓ DE BARCELONA

ANNA CABRÉ
Directora del Centre d'Estudis Demogràfics

Introducció.

1. L'evolució demogràfica previsible a Catalunya.

2. L'evolució demogràfica previsible a Barcelona.

3. Consideracions sobre els efectes i conseqüències de l'evolució demogràfica previsible.

3.1. La demanda de béns i serveis.

3.2. El mercat de treball.

3.3. La immigració estrangera.

3.4. L'envelliment.

4. Conclusió.

ALGUNES REFLEXIONS SOBRE EL FUTUR DE LA POBLACIÓ DE BARCELONA

Introducció

Molt em plau parlar de demografia en el marc d'un cicle de conferències que té per lema "Pensem". Al demògraf no sempre se li demana que pensi. A vegades, fins i tot, destorba quan pensa. Del demògraf s'espera gairebé sempre que doni xifres, moltes xifres.

De xifres, jo en donaré molt poques. Les principals són prou conegudes, entre altres coses perquè la seva immobilitat ha donat als habitants el temps de retenir-les.

Així, i com tothom ja sap a hores d'ara, a Catalunya som sis milions. De fet fa deu anys que som sis milions i això és una cosa insòlita: a cap altre moment dels darrers cent anys no hauríem trobat un replà tan llarg i tan llis en l'evolució de la població catalana.

Per altra banda, a Barcelona fa vint anys que som un milió i tres quarts: des de 1970 fins a les últimes estimacions, la població de Barcelona s'ha mogut entre 1.70 i 1.75 milions d'habitants. Durant els darrers anys Barcelona ha representat, doncs, una proporció quasi constant dels habitants de Catalunya: 29,4 per cent l'any 1981 i 28,5 per cent l'any 1986; per al 1990 cal certament esperar una xifra molt semblant, encara que lleugerament inferior. Aquest petit decreixement relatiu ens portarà, a deu anys del segle XXI, a un pes demogràfic de Barcelona dins de Catalunya pràcticament idèntic al de principis del segle XX: 27,7 per cent l'any 1900.

Aquesta aparent estabilitat és, però, el resultat d'un joc de mans amb les xifres, de tants com se'n poden fer. De fet, ni l'evolució en el temps ha estat regular ni la realitat que les xifres tradueixen és la mateixa.

M'acolliré, doncs, amb plaer, a la invitació a pensar que em fan el organitzadors i aprofitaré l'ocasió que m'és donada per deixar de banda les xifres tant com pugui i exposar més aviat, i sotmetre a debat, algunes idees i preocupacions referents a la població de Barcelona i la seva evolució futura. Aquestes idees provenen tant de la meva pràctica professional en la

demografia com de la meva experiència personal de barcelonina, filla i néta de barcelonins (no goso dir rebesneta: els avis de la meva àvia eren pagesos de Les Corts, que llavors no era encara Barcelona...), nascuda a Gràcia, criada a Sants, madurada a l'Esquerra de l'Eixample i "emigrada" no fa gaire, cap a un habitatge unifamiliar en algun lloc del Vallès Occidental.

Aquestes idees, les exposaré en tres parts: l'evolució demogràfica previsible del context català, l'evolució demogràfica previsible de Barcelona i la problemàtica que aquestes evolucions plantegen.

1. L'evolució demogràfica previsible a Catalunya

Si fer previsions demogràfiques és sempre córrer el risc d'equivocar-se, en els moments actuals el grau d'incertesa és encara més important que de costum. La dècada dels vuitanta ha representat una ruptura respecte d'allò que havien estat les tendències demogràfiques anteriors, sense que s'hagin, però, manifestat clarament tendències noves. Per tot això, qualsevol intent de previsió no pot fer-se ara a partir de l'observació de la tendència, sinó que caldrà fer-les, amb tota reserva, a partir de consideracions sobre els trets estructurals del passat i la seva possible modificació a partir dels principals fets que s'han produït durant els darrers anys o els que han d'esdevenir amb tota probabilitat en els anys que vénen.

Els dos principals trets estructurals de la demografia catalana des del darrer terç del segle passat, trets que la singularitzen fins i tot a nivell internacional, han estat el feble nivell de la reproducció biològica i la importància del moviment immigratori.

La davallada històrica de la fecunditat a Catalunya, que arrenca a meitats del segle passat, va precedir no sols la de la majoria de regions europees, tret de les franceses, sinó que també sembla haver-se donat amb independència (per a no dir amb anticipació) respecte de la baixa de la mortalitat. Les famílies catalanes van començar a limitar llur descendència quan l'esperança de vida en néixer no superava els 30 anys, mentre que altres països europeus, que gaudien

llavors d'expectatives superiors als 45 anys coneixien encara natalitats exuberants. Aquesta feble fecunditat ha estat, de llavors ençà, un tret permanent de la societat catalana que ha conegut només excepcions de curta durada.

De fet, i segons els meus càlculs personals, si no s'hagués produït immigració durant el segle XX, els sis milions actuals de catalans es veurien reduïts a 2.360.000; la xifra fóra encara superior als dos milions d'habitants de l'any 1900, però el creixement hauria estat molt limitat. La població de Catalunya representaria aproximadament el 6% de l'espanyola, en lloc de representar-ne el 16,5% actual.

Així doncs, 3.640.000 dels actuals habitants, més del 60% del total, són fruit directe o indirecte de la immigració del segle XX, que ha portat cap a Catalunya uns 3 milions de persones. També segons els meus càlculs, més del 75% dels actuals catalans són migrants del segle XX o hi estan emparentats en primer grau, per filiació i matrimoni. Una immigració d'aquesta envergadura ha resultat del cúmul d'un saldo migratori fluctuant però que sempre, durant un segle i fins 1980, ha estat de signe positiu.

El fet que aquesta immigració hagi alimentat principalment (i contínuament) els graons inferiors de la piràmide social ha propiciat la promoció social del conjunt dels habitants, incloent-hi els propis migrants. És clar que també es podria fer el plantejament invers: que és el sistema social català, amb la importància que hi té la promoció social, el que ha causat alhora la feble fecunditat i l'aspiració d'un corrent migratori continuat, orientat principalment cap a la realització de les feines menys cobejades. En qualsevol cas, la immigració sembla haver-se constituït en part integrant del sistema de reproducció demogràfica i social a Catalunya, i això és un tret estructural que no es pot deixar de banda.

Si la reproducció biològica hauria garantit el manteniment de la població catalana, és la immigració la que ha aportat els treballadors necessaris per a sostenir el creixement econòmic cada vegada que s'ha produït una conjuntura favorable. Durant la darrera

d'aquestes conjuntures, la fortíssima immigració va coincidir amb una nupcialitat precoç i més generalitzada, que tingué per efecte un augment notable dels indicadors de la fecunditat. Com a resultat, el creixement demogràfic de Catalunya va assolir taxes del 2,5% anual, valor que supera el de molts països de Tercer Món. De fet, durant el període de màxim creixement de la població mundial, entre 1950 i 1980, Catalunya va augmentar la seva quota de representació a nivell mundial, passant a representar del 1,29 a 1,34 per mil dels humans.

Com sol succeir, durant aquests anys es van fer previsions demogràfiques literalment explosives, que indicaven per a la Catalunya de l'any 2000 una població superior als 15 milions d'habitants.

Evidentment, les prediccions no s'han fet realitat. Des de 1975, la situació demogràfica va capgirar-se bruscament i per partida doble. Per una banda, la nupcialitat i la fecunditat van experimentar davallades d'una magnitud i una rapidesa sense precedents en temps de pau. En deu anys, els casaments van disminuir de 45.000 a 27.000; els naixements, que eren superiors a 110.000 els anys 1974 i 1975, són inferiors a 70.000 des de 1982 i se situen actualment a nivell dels 58.000. Per comprendre el que representen aquestes xifres, cal considerar que a una població estacionària (amb creixement nul) de 6 milions d'habitants i una esperança de vida com la catalana (de l'ordre de 75 anys), li correspondrien 80.000 naixements per any. Les xifres de 1975 eren, doncs, clarament desbordants, però el moviment en sentit contrari ha anat molt enllà i fa ja molts anys que dura. De fet, solament la joventut de l'estructura per edats i la contínua millora de l'esperança de vida han impedit, fins ara, que el creixement natural no esdevingués negatiu, encara que sigui cada cop més insignificant (d'un ordre, actualment, de les 10.000 persones per any).

Per altra banda, el saldo migratori, que havia anat disminuint en volum des del màxim dels primers anys seixanta, esdevé pràcticament nul entre 1975 i 1980 i, per primera vegada al segle, es torna significativament negatiu entre 1981 i 1986, amb una pèrdua

emigratòria neta d'aproximadament 100.000 habitants.

La conjunció d'ambdues evolucions es va traduir en un creixement pràcticament nul entre 1981 i 1986: els pocs milers d'habitants de diferència, entre tots dos Padrons, no tenen significació estadística si es consideren els marges d'error que es poden admetre per a les operacions censals. Aquesta aparent immobilitat s'ha traduït, però, en un canvi estructural impressionant: la piràmide catalana mostra actualment, a la seva base, unes entrades profundes que s'anuncien ja com una pertorbació molt més important que les que van representar, en el passat, les generacions buides nascudes durant la guerra i la postguerra.

¿Què ha passat des de 1986 ençà i, sobretot, què cal esperar que passi en endavant?

La informació demogràfica que disposem per al període posterior a 1986 és poca i s'ha d'utilitzar amb reserva. Sabem que des de 1985 està augmentant la nupcialitat, encara que lentament i sota l'efecte, en bona part, de les segones núpcies dels divorciats. Sabem també que la natalitat està en el seu punt més baix fins ara i no ha donat encara signes de recuperació, mentre que l'edat a la maternitat augmenta contínuament. Sabem que la taxa bruta de mortalitat va en augment degut al canvi de l'estructura per edats i que s'aproxima ràpidament al nivell de la taxa de natalitat, que actualment la supera en poc més de l'1 per mil. La situació es caracteritza, doncs, per un creixement vegetatiu pràcticament nul.

Per altra banda, de l'observació de les altes i baixes del Padró Municipal d'Habitants, que són un indicador de les migracions, sembla desprendre's una nova inversió del moviment migratori: les pèrdues més elevades (entre -14.000 i -15.000 per any) corresponen als anys 1983 i 1984, disminueixen després fins el 1987 i es transformen en un saldo positiu (entre 9.000 i 10.000) l'any 1988, últim any del qual disposem de dades. Aquesta evolució sembla ser confirmada per informacions de tipus qualitatiu,

encara que caldrà esperar l'aparició de noves dades per confirmar la tendència.

En espera d'aquestes dades (altes i baixes de 1989 i 1990 i, sobretot, els resultats del pròxim Cens), sembla possible preveure que la població que apareixerà en el Cens de 1991 superi definitivament els 6 milions d'habitants. Que això ho faci de forma merament simbòlica o en una mesura més important dependrà, essencialment, de la magnitud de les migracions, presumiblement positives, entre 1988 i el moment del Cens.

Més complicat resulta preveure què passarà d'ara endavant. Per això caldrà fer, certament, consideracions d'ordre demogràfic però també passar revista als principals canvis que s'han produït en la situació general, entre els quals cal esmentar, sobretot, l'entrada del nostre país a la C.E.E., l'organització per part de la ciutat de Barcelona dels Jocs Olímpics de 1992 i el canvi de la conjuntura econòmica general.

En aquest nou panorama, els efectes de la conjuntura sobre la demografia sembla que haurien de ser euforitzants, traduint-se en un augment de la immigració i una recuperació de la nupcialitat i de la fecunditat. Vegem-ho.

Per una banda, el canvi de situació en el mercat de treball, amb la reducció accelerada de l'atur (l'oficial i, sobretot, el real), s'ha manifestat ja en l'aparició de determinades penúries de mà d'obra, en particular en les tasques agrícoles temporals i en feines dures o poc qualificades. Aquesta situació sembla destinada a agreujar-se si es considera l'augment important de la qualificació nominal i real dels joves, així com l'augment general del nivell de vida de les seves famílies; això, combinat amb l'arribada al mercat del treball de les generacions decreixents nascudes a partir de 1977, fa que les expectatives professionals dels joves augmentin considerablement i que s'hagi de recórrer a la immigració, vingui d'on vingui, per cobrir determinat tipus de llocs de treball la mecanització dels quals és impossible o poc rendible en moments d'alta competència internacional. Per aquesta raó, es revisaran probablement algunes de

les restriccions referents a la immigració extracomunitària, l'única que sembla poder respondre a les demandes qualitatives d'un mercat del treball que té característiques cada cop més similars en el conjunt de països de la C.E.E.

Les demandes per a aquest tipus de revisió seran probablement fortes a Catalunya, que té una economia acostumada des de fa cent anys a treballar amb una oferta il·limitada de mà d'obra procedent de la immigració. Sense perdre de vista que els migrants potencials provinents d'altres zones d'Espanya (o de Portugal), tot i sent cada cop menys, existeixen encara.

Per altra banda, cal esperar un augment de la nupcialitat causat per la millora de les expectatives dels joves; això, i la "realització" dels naixements retardats durant els anys difícils, juntament amb l'abundor de persones en edat fecunda, deixa esperar un augment substancial de la natalitat durant la dècada dels noranta i principis del proper segle.

La previsible tendència a l'alça dels dos components del creixement, el natural i el migratori, fan probable un creixement demogràfic positiu a partir de 1990. En quina mesura ja és més difícil saber-ho, sobretot si es considera que, a banda dels elements que acabo d'assenyalar i que em semblen destinats a ser els predominants, se'n poden preveure d'altres en sentit contrari.

Així doncs, la previsible immigració de treballadors (amb família o sense) pot veure's parcialment compensada pel manteniment i fins i tot l'augment de l'emigració de retorn, quan els antics migrants dels anys cinquanta i seixanta s'aproximin massivament a l'edat de jubilació, cosa que encara no s'ha produït. En aquest sentit, cal assenyalar que el canvi de signe de les migracions de l'any 1988 es deu a un augment substancial de les entrades, mentre que les sortides romanen al mateix nivell que els anys 1984 i 1985.

Pel que fa al moviment natural, i en particular a la natalitat, cal considerar no sols l'expectativa optimista, que pot trobar suport en evolucions com l'actual

boom natalista suec o la tendència a l'alça moderada en molts països europeus; existeix també, però, la possibilitat que la resposta a la conjuntura econòmica favorable sigui més mitigada, tant per efectes de dificultats particulars (carestia de l'habitatge, vida quotidiana complicada per a les dones que treballen), com per efectes de l'eventual consolidació de models culturals que han estat en extensió fins ara (llars unipersonals, infant únic, maternitat tardana, etc.).

Les possibilitats d'evolució que té ara la demografia catalana ofereixen, doncs, un ventall de variació ample, encara que, al meu parer, aquest ventall se situa tot ell dins del camp del creixement positiu.

2. L'evolució demogràfica previsible a Barcelona

Moltes de les coses dites fins ara, pel que fa a Catalunya, són igualment vàlides per a Barcelona. Històricament, els trets demogràfics que han estat assenyalats com estructurals per a Catalunya (fecunditat reduïda, importància de la immigració) s'han generat en primer lloc a Barcelona. Com en tants altres terrenys, la nostra ciutat ha estat el nucli d'on han irradiat els nous comportaments demogràfics cap a la resta de Catalunya. I també pel que fa al futur, les possibles tendències que s'han assenyalat amb caràcter general (immigració de treballadors, emigració de retorn, augment de la fecunditat), s'haurien de manifestar a la ciutat de Barcelona.

Dit això, s'ha de considerar que Barcelona té característiques específiques que fan que el pronòstic que ara per ara mereix el seu futur demogràfic sigui força diferent del de Catalunya. Entre aquestes característiques figuren no només les seves evidents particularitats socio-econòmiques, sinó també els principals trets de la situació urbanística: la densitat i la saturació del seu espai. Aquests trets expliquen en bona part l'estancament demogràfic dels darrers vint anys i limiten considerablement el ventall de possibles en quant a l'evolució futura de la població barcelonina.

Durant el *boom* demogràfic català, de 1950 a 1975, Barcelona va tenir d'una manera constant un creixement demogràfic positiu, que tenia el seu

suport en dos pilars: un creixement immigratori exuberant (que va conèixer el seu punt culminant en el primer quinquenni dels seixanta) i un creixement natural que anant *increscendo* fins el 1968, es va mantenir a nivells notablement elevats fins el 1973 per efectes d'una alta natalitat.

Entre el 1975 i el 1981, per primera vegada, el moviment migratori pren un caire negatiu, amb pèrdua de 49.128 persones, aproximadament les mateixes que es guanyen gràcies al creixement natural (50.619). La població de Barcelona s'estabilitza, doncs, amb un creixement pràcticament nul.

En el quinquenni següent, 1981-1985, el creixement natural ja és tan baix (4.849 persones) que no pot contrapesar la pèrdua emigratòria (-55.664 persones); en resulta una disminució de població de 50.000 habitants.

Finalment, a partir del 1985, el propi moviment natural passa a ser negatiu, quan els naixements esdevenen inferiors a les defuncions. És una situació que era tradicional en la Barcelona d'abans del 1920, però que mai no s'havia combinat amb un creixement migratori igualment negatiu.

El creixement demogràfic de Barcelona en els moments actuals es caracteritza, doncs, pel signe negatiu dels seus dos components, sense que sigui ara per ara previsible un canvi de tendència, la qual exigiria, per les raons que ara diré, una represa considerable de la fecunditat.

En el signe negatiu del moviment natural hi té solament una influència anecdòtica el fet que el nombre de defuncions hagi anat augmentant sota l'efecte del progressiu envelliment de la població; aquest factor podria, però, ser molt més important en el futur, donat que el procés d'envelliment es farà sens dubte més agut. El signe del moviment vegetatiu ha estat, però, determinat per la davallada ininterrompuda de les xifres de naixements; aquesta s'explica pels motius conjunturals aplicables a tota Catalunya, però també per les característiques i circumstàncies pròpies de Barcelona: la fecunditat és no sols netament

inferior a la de Catalunya (1,16 i 1,35 fills per dona respectivament l'any 1987) sinó també considerablement més tardana; mentre la fecunditat de les dones de 30 a 40 anys és lleugerament més alta que al conjunt de Catalunya, la de les menors de 25 anys és molt inferior, pràcticament la meitat. Cal considerar, respecte d'això, que el grup de joves adults (relativament molt poc fecunds) és encara relativament abundant a Barcelona, mentre que el grup de 30 a 40 anys, relativament més fecund, es veu precisament minvat per la reiterada tendència de les noves famílies a deixar Barcelona.

I això ens porta al tema del moviment migratori: si bé, i com ja s'ha dit, el saldo migratori negatiu de Barcelona es dona des de 1970, en els darrers anys no sols ha augmentat, sinó que s'ha generalitzat a persones de totes les edats, essent particularment importants les d'edats compreses entre 20-39 i 0-14, fet que il·lustra la ja esmentada tendència a l'emigració familiar.

Segons les dades sobre el destí dels emigrants, més de la meitat (57%) es dirigeixen a altres indrets de la província de Barcelona, el 15% van a la resta de Catalunya, el 26% van a la resta d'Espanya (5,4% a Andalusia, 3,1% a Madrid i 3,1% a Balears), mentre que el 2% es dirigeix a l'estranger.

Cal assenyalar però, que el saldo migratori cada cop més negatiu ho és malgrat un nombre d'arribades a Barcelona també creixent. Això és important perquè no sols indicaria la tendència a un esponjament per emigració, sinó també, i és més important del que sembla, a una creixent tendència a la substitució de població, és a dir, la substitució de barcelonins més o menys antics per habitants d'altres orígens.

Dels dos components del creixement el migratori és el de major importància, tant quantitativa com qualitativa. Quantitativament, perquè durant els anys 1986 i 1987, per exemple, la pèrdua emigratòria (unes 9.000 persones en mitjana) va ser prop de sis vegades superior a la pèrdua vegetativa (unes 1.550 persones en mitjana); qualitativament, perquè lluny de compensar el dèficit vegetatiu, com ho feia en el

passat, el moviment migratori l'agreuja, accentuant, per l'emigració selectiva, l'envelliment de la població i pressionant, a la baixa, sobre la natalitat i, a l'alça, sobre la mortalitat.

L'emigració ha esdevingut, doncs, el factor clau en l'evolució demogràfica de Barcelona, essent-ne el factor que té major independència i valor explicatiu. Una hipotètica disminució de l'emigració, per a no parlar d'una improbable inversió del signe migratori, tindria indiscutibles efectes positius sobre el moviment natural; en canvi una hipotètica tendència a l'augment de la nupcialitat i de la fecunditat, molt més probables, poden tenir segurament l'efecte, en les condicions actuals del mercat immobiliari, d'incrementar l'emigració de Barcelona cap a la seva perifèria metropolitana, o fins i tot més enllà.

Resulta difícil imaginar en quines circumstàncies podria frenar-se el decreixement emigratori de Barcelona. Com ja s'ha dit, es tracta d'una ciutat alhora densa i saturada, amb unes disponibilitats limitadíssimes d'espai, en què la demanda residencial ha d'enfrontar-se amb la competència d'altres demandes, sovint d'interès supramunicipal: espai per a infraestructures urbanes i de comunicació, espai per a equipaments col·lectius, espai per a noves activitats, públiques i privades (administracions, empreses). L'evolució de la demanda residencial, relacionada amb l'evolució de l'estructura familiar i amb l'augment del nivell de vida, sembla exigir, per altra banda, un augment de l'espai disponible per persona, cosa que per si mateixa tendria a reduir la densitat actual.

Tot el que s'ha dit fins aquí, que resumeix en bona part l'informe per al Pla Estratègic Barcelona-2000 que vam realitzar Isabel Pujadas i jo mateixa, fa que consideri la situació demogràfica actual de Barcelona, caracteritzada per l'emigració, el decreixement i l'envelliment, com difícilment reversible.

Ja fa uns anys, les previsions que per a l'Ajuntament de Barcelona va realitzar un equip format per Joan Soler, Julio Moreno i jo mateixa, previsions que consideraven un gran nombre de possibilitats, mostraven que, a l'horitzó del 2000, la població de

Barcelona envellia en qualsevol de les combinacions d'hipòtesis aplicades. També mostraven l'ineluctable decreixement de la població en totes les variants excepte una, que aconseguia mantenir la població en torn al milió i tres quarts a base de reduir la mortalitat, augmentar la fecunditat fins a 2 fills per dona l'any 2000 i mantenir un saldo migratori nul a partir de 1985. Crec que a hores d'ara ja es pot afirmar que no s'han donat les condicions per a la manifestació de l'"escenari optimista" i que no sembla que s'hagin de donar en el futur més pròxim, a menys que es prenguin mesures immediates i a contracorrent del moviment espontani.

Així doncs, el pronòstic demogràfic per al futur de la ciutat de Barcelona, un pronòstic de reducció de la població i augment considerable de l'edat dels habitants, té un grau de fiabilitat molt més elevat que el que es pot concedir a les especulacions que s'han fet per a la població de Catalunya.

Que aquest pronòstic per a Barcelona pugui semblar a molts poc afalagador prové en bona part de qüestions de vocabulari. Per això he utilitzat premeditadament l'expressió "reducció de la població" en lloc de "decreixement" i "augment considerable de l'edat dels habitants" en lloc d'"envelliment", per evitar els termes més negativament connotats.

De fet, en una matèria com la Demografia, que sembla seriosa perquè remena moltes xifres, és molt freqüent ensopegar amb l'expressió d'objectius incongruents i no sempre prou justificats, amb valoracions que provenen més de la ideologia o dels terrors atàvics que no pas de la freda consideració dels fets. Així doncs, es bo reduir densitat (en un espai inelàstic) però no és bo decreïxer; és bo evitar les morts evitables, és bo viure molts anys, però no és bo que la població envelleixi; és bo tenir el nombre de fills que es vol i en el moment què es vol, però no és bo que en determinats moments o llocs de naixements siguin inferiors a les defuncions. Etcètera.

Dedicaré, doncs, la darrera part de la meva exposició a considerar alguns dels efectes de l'evolució demogràfica previsible a Catalunya i a Barcelona i

aprofitaré finalment l'ocasió que aquí se'm dóna per a reiterar les recomanacions que vam fer per al Pla Estratègic Barcelona 2000 i afegir-ne algunes que la meua experiència d'habitant suburbana m'ha suggerit recentment.

3. Consideracions sobre els efectes i conseqüències de l'evolució demogràfica previsible

No és aquí el lloc per a fer un inventari sistemàtic de totes i cadascuna de les transformacions previsibles i de les seves conseqüències. Em centraré doncs en els quatre punts que em semblen més importants: la demanda de béns i serveis, el mercat de treball, la immigració estrangera i l'envelliment. Evidentment els hauré de tractar molt breument, car cadascun d'ells podria ser, per si mateix, l'objecte d'una conferència.

3.1 La demanda de béns i serveis

Per a la previsió de la demanda de béns i serveis, les variacions del volum de la població només són importants si el seu ritme de creixement, positiu o negatiu, és molt ràpid. Si el creixement és lent, la variable demogràfica pot ser oblidada en benefici d'altres variables molt més explicatives de la demanda, com són l'evolució de la renda, dels models de vida o de les simples modes.

La previsió que la població de Barcelona seguirà decreixent poc a poc, mentre que la de Catalunya creixerà probablement a ritme lent, podria, doncs, fer-nos creure que la demografia no tindrà gairebé incidència en l'evolució de la demanda. Això fóra no tenir en compte que la lenta evolució dels efectius encobrirà una transformació molt més ràpida de la composició per edats, la qual cosa sí que incideix molt directament en l'evolució de les demandes lligades a l'edat, que són majoria.

L'estructura per edats, a Catalunya com a Barcelona, mostra tres trets característics, fruit de les fortes fluctuacions històriques de la fecunditat: el "forat" corresponent a les generacions buides nascudes entre 1937 i 1945; el "bony" corresponent a les generacions plenes nascudes entre 1962 i 1978 i

l'"esvoranc" impressionant que correspon als nascuts durant els darrers deu anys.

Els nascuts durant la guerra i la postguerra es troben ara en una edat en què no es fan notar massa; serà quan arribin a l'edat de la jubilació, a l'inici del proper segle, quan el seu nombre reduït es traduirà en una disminució de sortides del mercat del treball i en una ralentització, durant deu anys, de la progressió relativa del grup de persones de més de 65 anys. Això afectarà la demanda relacionada amb aquestes edats, començant a principis del segle XXI per les demandes dels avis "joves" i desplaçant-se gradualment cap a la de les "grans edats". Aquesta reducció pot accentuar-se per una eventual emigració d'antics immigrants cap a llurs terres d'origen, en arribar a la jubilació, però també pot ser contrarrestada per una eventual immigració de jubilats europeus o d'altres latituds. El resultat final, dependrà, evidentment, de les magnituds d'aquests moviments en sentit contrari, magnituds ara per ara imprevisibles.

Pel que fa a les generacions plenes nascudes entre 1962 i 1978, el seu pas s'ha notat fins ara en la pressió exercida successivament sobre l'habitatge (quan van néixer), sobre les diferents etapes dels sistema escolar (sortiran definitivament del sistema universitari amb el canvi de segle), sobre el mercat del treball (al qual van arribar, almenys els més antics del grup, en les pitjors de les circumstàncies possibles) i finalment, en els moments actuals, sobre el mercat de l'habitatge altra vegada; en bona lògica, aquest grup tan nombrós, que travessarà les edats plenament fecundes fins passat l'any 2010, hauria de protagonitzar un augment del nombre de naixements, per molt que les seves actituds reproductives puguin ser restrictives.

Malgrat que les xifres demogràfiques són conegudes i previsibles, sembla que mai no s'hagi previst l'arribada d'aquestes generacions pletòriques a cadascuna de les etapes del seu cicle de vida; si s'ha previst, en tot cas no s'ha fet gaire cosa al respecte, o s'ha fet solament un cop manifestat el conflicte causat per la pressió; així doncs, les generacions més antigues d'aquest grup han hagut de patir sistemàticament

incomoditats, selectivitats, competitivitats i exclusions diverses. La seva experiència fóra un al·legat contra la elevada natalitat, que sempre compromet menys que un al·legat contra la imprevisió i la negligència de qui correspongui en cada cas.

La preocupació sembla més important pel que fa a l'arribada de les classes buides que ara es troben encara en les edats infantils. Això s'explica, possiblement, perquè els inconvenients recauen ara no tant en els membres d'aquestes generacions com en els qui en viuen, que s'inquieten, o en els que hi gasten, que veuen l'ocasió d'estalviar o recuperar recursos.

La reducció dels naixements va afectar, en primer lloc, el mercat immobiliari, accentuant la reducció de la demanda d'habitatges a principis dels vuitanta; ha afectat la venda de productes d'ús infantil (atenuada, però, per la millora del nivell d'ingrès); ha sacsejat l'escola primària forçant el tancament d'aules, la reassignació de mestres i la reducció del seu reclutament. A partir d'ara, i durant els noranta, s'aniran veient afectats l'ensenyament secundari (a partir de l'any que ve), les entrades al mercat del treball (primers noranta) i els efectius universitaris (darrers noranta). També es veuran afectats els consums lligats als adolescents i als joves; en aquest punt, com en el de l'ensenyament secundari i universitari, l'augment de l'ingrés de les famílies pot compensar en part la disminució dels efectius infantils, cosa que no ha passat amb l'ensenyament primari, que és general i obligatori. Així i tot, cal esperar transformacions qualitatives de la demanda, propiciades per la major possibilitat d'opció.

3.2. El mercat de treball

Una de les transformacions més importants que cal esperar, en els anys que vénen, és la del mercat de treball. En aquest terreny, la percepció de la situació per part de la denominada opinió pública està particularment desfasada, tant per l'impacte extraordinari que ha tingut la profunda crisi dels anys vuitanta com per l'efecte d'uns indicadors d'atur, difosos a intervals regulars, que malgrat mostrar una

evolució favorable no deixen de representar xifres molt importants, tant en termes absoluts com relatius. L'anàlisi del com i el perquè d'aquestes xifres és un tabú que no penso transgredir aquí. Diré només que la publicació paral·lela, igualment sistemàtica, de les xifres d'ofertes de treball insatisfetes (i no solament les que circulen per l'INEM) donaria una visió força diferent de la qüestió. No és cap especificitat catalana, ni espanyola; passa a tot Europa, però aquí passa i passarà més degut a les particularitats dels sistemes de contractació i de control i cobertura de l'atur.

La situació actual és, doncs, la de coexistència d'un atur relativament elevat i de determinades penúries de mà d'obra, en particular per a les tasques més dures i mal pagades com són les de l'agricultura.

És previsible que aquesta situació s'accentuarà: tot i mantenint-se un nivell considerable d'atur "estructural" (com en altres països europeus, on està estabilitzat entre el 5% i el 10% dels actius), s'agreuaran les penúries, que s'aniran estenent a sectors més nombrosos (podent anar fins als segments més mal pagats de la funció pública, tant apreciats en els vuitanta). El flux, pràcticament il·limitat fins ara, de joves treballadors, amb una formació actualitzada, oferint als empresaris una excel·lent relació capacitat-cost, s'estrucurarà ràpidament, fent innecessàries, i fins i tot contraproductives, les subvencions actuals a la seva contractació.

Per altra banda, el canvi del mercat laboral, lluny d'atraure les dones a l'activitat, pot donar la possibilitat de retirar-se per uns anys, com va passar en els seixanta, per a tenir uns fills que han anat retardant o per a realitzar altres objectius personals, com cursar estudis o canviar de residència. L'oferta insatisfeta de llocs de treball farà cada cop més innecessari la conservació del lloc que ja s'ocupa. Sense entrar en el tema de la possible subvenció a la inactivitat.

Per altra banda, les facilitats donades anteriorment per a la jubilació anticipada, així com la tendència de les empreses a desprendre's "amistosament" (via

indemnització/atur/jubilació anticipada) dels seus treballadors grans poc qualificats (massa cars, en termes relatius), pot continuar en els anys que vénen.

En aquestes condicions, podem passar en pocs anys d'un mercat de treball pletòric de treballadors excedentaris a un mercat de treball farcit d'ofertes insatisfetes. Això s'haurà de reflectir per força en la política empresarial i en les polítiques governamentals, tant pel que fa a la reglamentació laboral com pel que fa la reglamentació referent als estrangers, que en bona lògica haurà de ser suavitzada.

I això ens porta directament al tercer punt.

3.3. La immigració estrangera

La previsible evolució del mercat de treball, tant en termes numèrics com, sobretot, en termes de segmentació de l'oferta i la demanda, fa que, si no canvia el signe expansiu de la conjuntura econòmica, el recurs a la mà d'obra estrangera sigui ineluctable, o potser caldria dir irrenunciable. Això xoca amb alguna de les idees més esteses fins ara: que la immigració estrangera és una mena d'invasió que cal aturar i que, en el futur, l'Europa Comunitària serà un espai tancat on els estrangers extracomunitaris no hi entraran.

De fet, malgrat les reticències i oposicions obertes d'alguns sectors de la població, cap país europeu no ha pogut renunciar fins ara als treballadors estrangers, ans al contrari; alhora que predica, de cara a Espanya, el tancament de les fronteres comunitàries i l'exigència de visats als estrangers, la R.F.A. ha rebut, amb pretextes humanitaris, 900.000 estrangers l'any 1989, dels quals sols un terç provenien de la R.D.A. També el Govern italià acaba de promulgar una *sanatoria* o regularització administrativa molt generosa, per la qual es proposa legalitzar, en els pròxims mesos, la presència de més de 300.000 estrangers, la majoria d'ells procedents de l'Àfrica del Nord. Això contrasta amb la política espanyola, que segurament per mostrar bona voluntat de cara a Brussel·les, aplica amb rigor cada cop més gran la denominada "Llei d'Estrangeria".

És el meu parer que, en el context de la competitivitat internacional que ha generat l'aprovació de l'Acta Única Europea i la pressió de la indústria japonesa i l'agricultura nord-americana, aquesta Llei d'Estrangeria, o com a mínim la seva aplicació, hauran de ser modificades (1) no per una qüestió de drets humans (que també!), sinó per causa de les pròpies necessitats de la nostra economia, que haurà de respondre a les transformacions del mercat de treball d'una manera competitiva. Que cadascú ho interpreti com vulgui.

Cal doncs, preveure un progressiu augment de la població estrangera procedent de països extracomunitaris. I s'ha de preveure perquè l'anticipació d'un fenomen inevitable, i des de molts punts de vista benèfic, pot evitar, si s'actua correctament, el sorgiment i extensió a casa nostra de "la cara lletja d'Europa": el racisme i la xenofòbia, la discriminació i la segregació. Catalunya, i Barcelona encara més, tenen l'experiència d'haver integrat en el passat un gran nombre d'immigrants d'altres terres, d'altra llengua i d'altres cultures. Fer honor a la nostra tradició en aquest terreny serà no sols evitar-se problemes, sinó donar una lliçó ben útil i necessària a una Europa que, potser de tan emigratòria en el passat (per a no dir de tan colonial), segueix volent creure que els mars i els aires del món han de viatjar en sentit únic.

La immigració extracomunitària no és la única, però, que ens confrontarà amb un repte, posant a prova la nostra capacitat d'integració i de convivència. La immigració procedent de països comunitaris, que segurament augmentarà amb l'ampliació de l'Acta Única, plantejarà igualment problemes, encara que d'un altre caire.

Si l'actitud respecte al ciutadà del Tercer Món és sovint de recel i de superioritat, els ciutadans europeus de països més rics que el nostre ens solen provocar d'entrada admiració i acceptació acrítica, per a no

1) Amb posterioritat a la data en què s'ha pronunciat aquesta conferència, el Director del "Instituto Español de Emigración", Sr. Aragón Bombín, que té cura ara de les qüestions d'immigració estrangera, ha declarat a Barcelona que "La Llei 7/1985 era bona pels vuitanta però no ho és pels noranta".

dir-ne sentiment d'inferioritat o "papanatisme". Per aquestes raons, l'impacte qualitatiu d'un nombre reduït d'aquestes persones pot ser important, sobretot si tendeixen a formar cercles separats i a ocupar i apropiar-se llocs privilegiats, propiciant una mena d'*apartheid* cultural.

Aquest perill em sembla particularment important a Barcelona, lloc privilegiat en molts aspectes, on la substitució de població a la que he al·ludit anteriorment pot ser protagonitzada en bona part per estrangers, no sols estrangers pobres en algun barri pobre, sinó també estrangers rics en els barris rics. Tot i essent normal que una gran ciutat allotgi més estrangers que la mitjana, crec que és un punt que mereix atenció, en particular en un espai tan sol·licitat com el de la ciutat de Barcelona.

La importància que concedeixo a aquest punt té relació, com es veurà, amb l'apartat següent, referent a l'envelliment de la població barcelonina.

3.4. L'envelliment

Com ja s'ha dit anteriorment, les previsions que hem fet per a la ciutat de Barcelona mostren que, en qualsevol hipòtesi, l'envelliment demogràfic és ineluctable.

Vull reiterar, abans de res, que el fenomen que anomena envelliment és, genèricament, una de les gran victòries de la humanitat que no es mereix un terme tan mal connotat com aquest. D'altra banda, la vellesa estadística, que sobrevé al travessar la línia fatídica dels 65 anys, es convenció pura: l'envelliment biològic és un fenomen continuat, que s'inicia el dia del naixement, mentre que l'envelliment social passa per diferents etapes, amb límits més o menys flexibles segons els llocs i els moments. El límit dels 65 anys, relacionat amb l'edat de jubilació, té menys sentit del que es pensa si es considera la gran quantitat de persones que tenen activitat econòmica reconeguda (mestresses de casa) i no se'n retiren, de persones que es retiren anticipadament per diferents procediments (entre els quals figura no sols la jubilació anticipada, sinó també l'atur i la invalidessa permanent) i les persones que es jubilen

més tard dels 65, bé sigui voluntàriament o bé sigui per reunir suficients anys de cotització.

Una consideració realista, i no tòpica, de la qüestió de l'edat ens portaria a desdramatitzar el tema, cosa encara més fàcil si s'entra en consideracions sobre la composició de la població activa, els nivells d'activitat, els mecanismes dels sistemes de pensions, l'evolució dels salaris i pensions i altres temes que no m'és donat de tractar aquí.

És evident que amb uns sistemes de pensions que tenen àmbit estatal, l'acumulació de persones grans en un lloc determinat no té perquè constituir un problema per aquest lloc, ans al contrari: algunes zones rurals de Catalunya i moltes d'Espanya tenen com a primera font d'ingressos les pensions dels seus jubilats, que constitueixen una forma indirecte de redistribució territorial de l'ingrés.

El problema que pot plantejar (i que no forçosament ha de plantejar) l'envelliment de determinades poblacions locals és, doncs, un problema social; un problema d'atenció i un problema de vida social de les persones grans.

En aquest sentit, i referint-me ja concretament a l'àmbit de la ciutat de Barcelona, vull dir molt clarament que el percentatge de població que representen o puguin representar les persones grans a tal o a qual barri o districte, em preocupa relativament poc; el que si em preocupa, i força, és el percentatge d'aquestes persones grans que es troben o es trobaran vivint sols i lluny dels seus parents i relacions de tota la vida.

Mentre Barcelona creixia, sempre hi arribava gent nova, però l'antiga s'hi quedava. Avui dia, l'arrelament a la ciutat és força superior a la del municipi mig de Catalunya. Molts barcelonins, com n'era jo, són de família barcelonina de fa molts anys. Fins no fa gaire, les famílies, en el sentit extens, no s'escampaven per tot el territori de la ciutat, sinó que es concentraven en determinats barris o zones, a distància "caminable" els uns dels altres. Això creava unes estructures de solidaritat de base familiar, i també veïnal, que

actualment s'estan perdent. La gent que ara és molt gran, a Barcelona, sol tenir encara fills i néts a Barcelona. Però la gent madura a Barcelona, té uns fills i néts que cada cop més se'n van de la ciutat, cercant una relació entre la qualitat de la vida i el cost de la vida que Barcelona no ha pogut o no ha sabut oferir. Quan aquestes persones madures siguin persones molt grans, els seus fills i néts seran lluny, o més ben dit, no seran a prop. Potser, en el millor dels casos, hauran estat substituïts per persones de característiques demogràfiques similars, més benestants: però no seran els mateixos.

L'emigració selectiva, la substitució de la població, si té un caràcter continuat i acumulatiu, crearà no sols un problema d'aïllament i desarrelament de les persones grans en els seus àmbits propis (el qual, evidentment tindrà no sols costos personals, sinó també econòmics, per a ells i per a la col·lectivitat), sinó que pot originar molt fàcilment una dil·luïció de la cultura barcelonina, una pèrdua del caràcter de la ciutat, una disgregació del seu teixit social, tant característic. Portat a l'extrem, podríem trobar-nos amb una ciutat urbanísticament ben pensada, activa des del punt de vista econòmic i del punt de vista cultural, però buidada de la seva gent. En una ciutat així, forçosament despersonalitzada, tot fóra a càrrec de l'administració: els serveis socials haurien de substituir la solidaritat natural entre parents i veïns, els serveis de cultura haurien d'inventar a cada moment allò que tradicions, costums i dinàmica popular feien per sí mateixes: "la ciutat feliç?".

4. Conclusió

Reproduiré literalment la conclusió que tancava el nostre informe per al Pla Estratègic Barcelona-2000:

"Les recomanacions de cara a una eventual política demogràfica municipal s'orienten menys a limitar el decreixement de la població, potser fins i tot saludable, que a frenar l'envelliment de la ciutat. Caldria, a tal fi, dissenyar una política municipal destinada a retenir de forma permanent els joves que actualment resideixen a Barcelona (1) i, molt particularment, les noves famílies que s'hi formin.

Aquest objectiu suposa en primer i principal lloc, l'establiment d'una política d'habitatge a l'abast, les modalitats de la qual no tenen cabuda en el present informe".

Reiteraré aquesta conclusió i recomanació, precisant i afegint que no s'ha de caure en el parany de considerar que un jove que marxa i un jove que arriba fan que no hagi passat res. Cal conservar joves a la ciutat, està clar, però és important que aquests joves siguin, en bona part, *els joves de la ciutat*. Potser caldria començar a considerar la qüestió de forma no sols demogràfica sinó també ecològica i començar a preocupar-se de la preservació de l'espècie "barcelonensis", espècie de gran interès que no es troba en vies d'extinció però sí relativament amenaçada.

Si aquesta afirmació provocadora pot donar lloc a un debat apassionant, em consideraré molt satisfeta.

1) La població de 15 i 29 anys, encara molt nombrosa, representava l'any 1986 el 30% dels habitants de Barcelona.

████████████████████
CARACTERÍSTIQUES SOCIALS I FORMES D'ACCIÓ
A BARCELONA I LA SEVA ÀREA METROPOLITANA

MARINA SUBIRATS

Sociòloga, Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona.

SUMARI

Introducció.

1. El sistema social i distribució en l'espai.

2. Els trets comuns o la població de l'àrea a mitjan anys vuitanta.

3. Les diferències de posició: principals factors que les generen.

3.1. Les diferències d'accés als diversos recursos.

3.2. Renda i lloc d'origen.

3.3. Les diferències per raó d'edat i de sexe.

4. Els sistemes d'acció i de relació: els grups ideològicament hegemònics.

CARACTERÍSTIQUES SOCIALS I FORMES D'ACCIÓ DE BARCELONA I LA SEVA ÀREA METROPOLITANA

Introducció

Em demaneu que col·labori en un cicle destinat a «Pensar la ciutat». ¿I què és, pensar la ciutat, des de la sociologia?. Crec que no pot ser altra cosa que anticipar la ciutat futura des de l'anàlisi de la ciutat present, tractant de veure, més enllà de l'estricta descripció de situacions, les tendències de les diverses forces socials, els seus mecanismes d'acció i les seves possibilitats, tractant, en una paraula, de descriure els actors socials i les normes que regeixen els seus intercanvis. Bé, però, ¿qui són aquests actors socials en la Barcelona d'avui? Permeteu-me una curta reflexió sobre la manera com se'ns presenten, abans d'entrar en matèria.

Un dels temes recurrents de la sociologia, que correspon també a una pregunta de la societat actual, és el del manteniment o desaparició de les classes socials. Òbviament, sovint és un fals problema: tot depèn de com definim les classes. Si per classes entenem la configuració de grups amb projectes polítics i culturals diferents, podem dir que ens trobem en un moment de poca visibilitat de les classes socials a Barcelona. Hi ha una escassa configuració de les classes socials com a grups organitzats amb certa autonomia i amb capacitat d'acció; és a dir, les classes —sobretot aquelles classes característiques del capitalisme que va descriure Marx, la burgesia i el proletariat— tenen poca presència a la ciutat com a actors amb projectes propis, protagonistes d'un conflicte i portadors d'una visió polaritzada del nostre marc col·lectiu. No em refereixo, evidentment, a l'àrea de la producció econòmica, sinó a la de la producció d'unes formes de vida i d'un marc ciutadà físic, moral i cultural. D'aquí, de la manca de protagonisme d'aquests grups, se'n deriva la manca d'una estructura social visible, la impressió d'atomització de la societat que trobem en la majoria de reflexions. És a dir, es fa difícil estudiar la ciutat a partir de l'acció dels diversos grups socials, o com a reflex de la seva presència. Tractar d'endevinar els trets de la ciutat futura, les possibles línies de desenvolupament, a partir de la descripció dels grups socials, és en aquest moment una tasca complicada, perquè no tots els

actors tenen el mateix protagonisme, ni disposen de la mateixa megafonia per a fer-se escoltar.

També s'ha dit, en sociologia, que les classes socials desapareixen però són substituïdes per altres tipus de grups: els joves, les dones, els pobres, els vells, etc.; i és cert que en molts aspectes aquests grups presenten una coherència derivada d'un conjunt de condicions comunes, que per tant poden ser també generadores d'interessos comuns als individus que hi pertanyen. De nou cal dir que, aquests grups, en aquest moment —i cal subratllar el fet conjuntural, perquè això pot variar en altres moments— no són, en tant que grups, definidors de la ciutat; tenen una escassa possibilitat de generar espais, hàbits, o infraestructures ciutadanes.

Ara bé, ¿implica això que no existeixen les classes, o els grups d'edat i sexe, com a col·lectius diferenciats?. Res d'això: hi ha, efectivament, grups en situacions diferenciades, que generen, per tant, demandes diferenciades. Per dir-ho en termes clàssics: hi ha classes en si, com hi ha altres grups en si, dels quals podem descriure la situació i característiques justament en termes diferencials. No tothom té el mateix accés a la producció, a l'apropiació, a la reproducció, a la consolidació de les seves posicions. Si l'objectiu que es proposen les institucions és el d'una ciutat més igualitària, la descripció de les diferències és allò que pot permetre actuacions correctores que tendeixin a aconseguir-la.

Així doncs, per parlar de la societat barcelonina, ens cal descriure un conjunt de trets comuns i no comuns a la seva població. Per tal d'ordenar l'exposició, em referiré a quatre aspectes d'aquesta societat, que m'ha semblat útil de debatre amb vosaltres:

- 1) El sistema social: distribució en l'espai
- 2) Els trets comuns a mitjan anys vuitanta
- 3) Les diferències de posició i els principals factors que les generen
- 4) Els sistemes de relació i d'acció: els grups ideològicament hegemònics.

Per tal de tractar aquests temes m'he basat sobretot en els resultats de l'Enquesta Metropolitana 1986. Malauradament es tracta d'un conjunt de dades ja una mica antigues, que no permeten de veure els canvis que s'han produït en els anys més recents. Amb tot, es poden fer algunes hipòtesis relatives als desenvolupaments que s'han produït o es poden produir: la realització de l'Enquesta Metropolitana aquest any ens permetrà, espero, veure si es confirmen o no aquestes hipòtesis.

1. El sistema social: distribució en l'espai

Malgrat l'evident dificultat que comporta parlar de la unitat d'un sistema social, donada l'elevada interrelació que existeix entre fenòmens que es produeixen en àmbits geogràfics diversos, podem preguntar-nos pels límits socials de la ciutat de Barcelona. De fet, tant per les dades de l'Enquesta com a través d'altres fonts, sabem que el municipi de Barcelona és només un fragment —sens dubte el més important numèricament— del sistema social local. Tant des del punt de vista laboral com comercial, simbòlic i de lleure, Barcelona fa les funcions de centre per a una població que viu en un àrea geogràfica molt més extensa. Però, des del punt de vista de l'estructura social, Barcelona no és un fragment homogeni respecte d'aquest territori més ampli, sinó que concentra les classes altes i mitjanes, així com també la població més catalanitzada i la més vella. La comparació entre Barcelona i els 26 municipis que formaven l'antiga àrea metropolitana ens mostra la distribució segons categories socio-econòmiques del cap de família (Taula 1).

Podem observar que es tracta d'una composició social, per tant, molt diferent en els dos fragments del territori, fet que òbviament té un gran nombre de conseqüències. ¿Quines són les més previsible per a Barcelona-ciutat? En la mesura en què es desenvolupa una societat de serveis, i es produeix una tendència de creixement de les classes mitjanes, es va produint una remodelació i homogeneïtzació de la ciutat; una certa tendència a més igualtat econòmica, o, per a ser més exactes, a la disminució numèrica de les classes baixes; l'augment del nivell d'estudis; el

Taula 1

Distribució de les llars per categoria socio-econòmica del cap de família, segons zones de habitatge (en percentatges)

	Cat. altes	Cat. mitjanes	Cat baixes	No resp.
Barcelona	83,5	70,9	45,6	31,9
Resta àrea	16,5	29,1	54,5	60,9
Total	(713)	(1608)	(2469)	(119)
%	100	100	100	100

Font: IZQUIERDO, Maria Jesús. MIGUELEZ, Faustino i SUBIRATS, Marina (1990). *Enquesta Metropolitana 1986. Condicions de vida i hàbits de la població de l'àrea metropolitana de Barcelona, Vol 1: Informe general*, Barcelona, Institut d'Estudis Metropolitans. 2ª edició revisada.

creixement de l'exigència de millor qualitat de vida. Encara que pugin quedar certs sectors de pobresa extrema, la tendència previsible apunta cap a una homogeneïtzació basada en l'exportació cap a l'àrea dels grups econòmicament més febles i, per tant, al decreixement de les diferències intraurbanes i al creixement de les diferències interurbanes. Aquest fenomen pot quedar en part compensat pel manteniment a Barcelona d'una població vella, amb nivells de renda més baixos perquè provenen de pensions.

Hi ha altres efectes que es deriven de la polarització en la composició social dels diferents municipis. Professionalment Barcelona concentra els sectors més dinàmics, més modernitzadors, tant en l'aspecte econòmic com en l'aspecte tècnic. Professionals, tècnics i administratius es troben repartits de forma molt desigual en el territori (Taula 2). Els altres municipis de l'antiga àrea metropolitana —amb l'excepció de Sant Cugat, de característiques molt diverses a la resta— formen allò que podríem anomenar «la ciutat obrera», per tant una població amb menys capacitat de reconversió professional i més problemes laborals en les actuals condicions productives. L'edat és, de nou, l'únic factor que sembla poder compensar aquestes diferències i reequilibrar parcialment el dinamisme de la perifèria.

Taula 2**Classificació professional segons zones d'habitatge (en percentatges)**

	Barcelona	Resta A.M.	Total A.M.
Profess./Tècnics	21,4	11,1	17,2
Administratius	23,3	12,1	18,8
Comerc./Venedors	18,0	12,2	15,6
Treb. Serveis	13,4	18,1	15,3
Treb. Indústria	23,5	45,7	32,5
Agricultors	0	0,3	0,1
Total	(1451)	(987)	(2448)
%	100	100	100

Font: IZQUIERDO, Maria Jesús; MIGUELEZ, Faustino i SUBIRATS, Marina (1990); *Enquesta Metropolitana 1986. Condicions de vida i hàbits de la població de l'àrea metropolitana de Barcelona, Vol 1: Informe general*, Barcelona, Institut d'Estudis Metropolitans. 2ª edició revisada.

2. Els trets comuns a la població de l'àrea a mitjan anys vuitanta

Vegem ara alguns trets comuns a la població de Barcelona i també de l'àrea metropolitana, que ens donen alguns perfils d'allò que constitueix una comunitat. En primer lloc trobem, a mitjan anys vuitanta, una gran estabilitat de la població: el 90% dels migrants són a Catalunya des de fa més de 12 anys; el 87% de la població viu al mateix municipi des de fa més de 12 anys; gran estabilitat als barris i a les vivendes; poca mobilitat territorial. És possible que posteriorment s'hagin produït més canvis i més mobilitat com a resultat de la variació en el preu de l'habitatge; amb tot, cal considerar que aquesta condició d'estabilitat, que intervé després de períodes de forta immigració, crea condicions per a una certa homogeneïtzació cultural. Aquest fet es pot observar, per exemple, en l'estudi dels fenòmens lingüístics: les generacions joves segueixen mostrant la divisió entre catalans i castellans, però, en el cas dels castellano-parlants, coneixen el català molt millor que les generacions adultes i velles, i apareix un fort creixement del bilingüisme com a negativa a optar per un dels dos grans grups lingüístics. És a dir,

s'opera una certa fusió d'elements culturals d'origen divers, fusió deguda a una llarga convivència de grups d'origen autòcton i forani que conserven molts pocs trets distintius originaris, atès que han canviat també les condicions econòmiques, polítiques, educatives, de comunicació, etc., en les que viuen (1).

Tot això no suposa que hi hagi homogeneïtat cultural o social, sinó que es va establint un sistema estratificat que presenta més continuïtat en les formes de vida i en els sistemes de valors que la que tenia en el passat.

Hi ha encara altres fets que ens demostren aquesta continuïtat de valors: per exemple, el paper atribuït a l'educació formal. Els estudis són els canals de mobilitat legítims, als quals tothom pensa que pot tenir accés. I això en una etapa en què l'accés als estudis superiors s'ha convertit, a diferència del passat, en condició necessària però no suficient per a l'obtenció d'alts nivells salarials. Els valors dominants i reconeguts són els meritocràtics —cosa que és un signe clar de modernitat social—, i, en conseqüència, d'una manera general, tot intent de millora de les posicions individuals passa per l'esforç acadèmic. Hi ha la idea generalitzada que els fills poden progressar a través dels estudis superiors: el 48,6% de la població que té fills vol que arribi als estudis superiors; el 42,7% diu que no té previst el nivell màxim d'estudis dels fills. Podríem pensar que aquest segon grup està format per membres de les classes baixes, però no és així: hi ha poques diferències per categoria socio-econòmica familiar. La possibilitat de progrés individual sembla oberta a tots els grups socials, sobretot perquè un dels grups socialment més visibles i valorats és el dels professionals i tècnics. El capital cultural, per dir-ho en termes típicament sociològics, apareix com a més legítim i abastable que el capital econòmic i que el capital social.

1) SUBIRATS, Marina (1991); *Enquesta Metropolitana 1986. Condicions de vida i hàbits de la població de l'àrea metropolitana de Barcelona, Vol. 20: Transmissió i coneixement de la llengua catalana a l'àrea metropolitana de Barcelona*, Barcelona, Institut d'Estudis Metropolitans.

Vegem ara un altre tret relatiu al conjunt de la comunitat: en comparació amb altres ciutats europees, el procés de modernització que porta a l'afebliment i a la desintegració dels nuclis familiars està endarrerit: el 6,3% de persones majors de 18 anys viuen soles a Barcelona; el 3,0% a la resta de l'àrea. El fenomen de la solitud està sobretot vinculat a la vellesa. Aquestes xifres equivalen al 21% de les llars, mentre que les xifres dels mateixos anys a Londres donen ja el 25%, l'any 1980 a Suïssa eren del 29% i a Suècia del 33%. En relació al conjunt espanyol, en canvi, aquest procés està més desenvolupat en l'àrea metropolitana: l'any 1981 el percentatge de llars de persones que viuen soles era, a Espanya, del 10,24% (2).

Es tracta, de fet, d'un indicador important, relacionat amb la pèrdua de les característiques de la família tradicional i l'augment de les formes de vida individualistes, que fan predominar els projectes personals enfront dels del grup familiar. L'afebliment dels vincles familiars planteja, d'una banda, dificultats als grups d'edat més febles, els vells i les criatures, i, en canvi, accelera l'activitat professional i de lleure de la població adulta. Requereix, per tant, un conjunt de canvis en els serveis col·lectius. Doncs bé, Barcelona es troba en el mateix procés d'individualització que les altres ciutats europees, però els vincles familiars es mantenen encara amb més força que en altres llocs. Cal tenir present, però, que és molt probable que el fenomen del trencament de vincles familiars s'estigui accelerant com a resultat de la represa econòmica. Atès que la crisi econòmica anterior l'havia frenat, val a dir que les altes taxes d'atur femení i l'encariment de la vivenda poden seguir frenant-lo parcialment.

En conjunt es pot dir, en relació a la família, que la societat barcelonina i metropolitana ha adoptat plenament el model de família nuclear, i que és encara una societat força familista, potser com a resultat de l'escàs desenvolupament dels serveis

típics de l'Estat del benestar. Heus aquí alguns exemples: un 73% de la població demana ajut als parents en cas de malaltia, un 60% demana ajut en cas de dificultats econòmiques. La xarxa de la família segueix funcionant molt —encara que s'hagi afeblit en comparació amb el funcionament tradicional—, i això fa més difícils les situacions dels solitaris, sobretot en les edats elevades. Però, com deia més amunt, no podem excloure que de cop aquestes xarxes s'ensorrin; tot fa pensar que les ideologies familistes ja es troben molt minades, i que si la família encara funciona com a xarxa de solidaritat és perquè no hi ha formes alternatives d'ajut, i no perquè correspongui als valors i desitjos de la població.

3. Les diferències de posició: principals factors que les generen

Hem vist fins aquí alguns trets de conjunt de la població barcelonina; vegem ara algunes de les seves fragmentacions internes. Aquestes fragmentacions s'estableixen en relació als eixos clàssics: diferent accés al treball, diferent quantitat de recursos econòmics, diferents condicions d'habitatge, diferent accés als estudis superiors, etc. De fet, diferències en gairebé totes les dimensions que analitzem. N'assenyalaré només algunes que sovint són ignorades en les anàlisis de l'estructura social, i que crec que en aquest moment tenen importància.

3.1. Les diferències d'accés als diversos cursos

a) S'observa un diferent accés a les innovacions socials: aparells que faciliten la feina domèstica o professional, que permeten d'obtenir informació, que suposen una millor gestió dels diners, etc. Per exemple, hi ha molta diferència, segons la categoria socio-professional del cap de família, en l'ús de targeta de crèdit, de compres a l'engròs o a fàbrica, etc., és a dir, tot allò que permet comprar d'una manera més barata, o utilitzar millor els diners de què es disposa, de tal manera que podem veure com les famílies de classe baixa no solament disposen de menys recursos econòmics, sinó que, a més, treuen menys rendiment d'aquests

2) FLAQUER, Lluís i SOLER, Joan (1987), "La familia española en transición". Treball encara no publicat que m'ha estat comunicat pels autors.

recursos, per falta d'informació o de disponibilitat de diners en el moment adequat. La societat barcelonina és, cada vegada més, una societat molt complexa, en la qual cal disposar de molta informació fins i tot per obtenir els ajuts existents. Esdevé una societat que funciona per codis no coneguts i que no es troben a l'abast de tota la població. Els grups més pobres, menys escolaritzats, més vells, experimenten una marginació creixent, donada la dificultat d'accés a aquest conjunt de codis elaborats pels sectors més escolaritzats, i amb una xarxa més ampla de connexions. Aquest fet repercuteix també en la dificultat d'accés a la informació dels programes o institucions que podrien ajudar en els casos més problemàtics —i aquest em sembla un dels aspectes claus que s'ha de plantejar l'Administració. Crec que seria útil replantejar la forma d'intervenció en relació a determinats col·lectius; és interessant d'observar, per exemple, com el consum de determinats productes s'ha imposat perquè la publicitat ha utilitzat un tipus de missatges i de llenguatges molt populars, que no solament eliminen la por del consumidor a allò que desconeix sinó que gairebé el forcen a accedir-hi; en canvi, la informació relativa als serveis disponibles és molt més escassa, passa per circuits molt complicats i utilitza llenguatges molt més críptics, de manera que tot plegat tendeix a crear un mur de dificultats per als sectors més marginats que podrien ser-ne usuaris.

b) Existeix, també, un ús diferenciat del territori: les categories baixes fan la majoria de les seves compres al barri, tenen els seus amics i parents en la mateixa escala o al mateix barri, no fan ús dels equipaments culturals del centre de Barcelona. És a dir, actuen en relació al territori, d'una forma que podríem anomenar defensiva; l'espai que dominen es reduït, la resta no els pertany. És cert que aquestes actituds estan molt vinculades a l'edat, que són sobretot les persones velles les que mostren menys mobilitat. Però també compta el grup social al qual es pertany. En aquest sentit, apareix el fet que determinats grups socials, com les classes baixes, els vells, les mestresses de casa, han perdut els avantatges que donava la vida

en forma de comunitat —la solidaritat dels veïns, les xerrades dels vespres, les festes del barri— sense haver guanyat —o només d'una manera molt limitada— els avantatges d'una societat urbana: la tria de les amistats, de les formes de lleure, la mobilitat territorial, l'accés a la diversitat cultural, etc.

c) Tenim, finalment, les diferències econòmiques. Un estudi sobre la distribució de la renda familiar disponible per càpita l'any 1985 (3) mostra que la distància màxima, a Barcelona, és de 100 (Nou Barris) a 194 (Sarrià-Sant Gervasi). Dels altres municipis de l'àrea metropolitana, només Sant Cugat se situa per damunt de la renda mitjana de Barcelona, i Sant Just Desvern s'hi acosta força. Els altres es troben per sota, amb l'extrem de Santa Coloma de Gramanet, la renda familiar de la qual no arriba a la meitat de la de Barcelona. També en l'Enquesta Metropolitana de 1986 es van obtenir dades econòmiques de la població que ens permeten una classificació de les llars segons els seus recursos (es van considerar pobres, seguint una metodologia habitual, les llars de renda inferior a la meitat de la renda mitjana per habitant, i acomodats els valors de la renda per càpita de tres vegades el de la renda mitjana) (Taula 3).

Taula 3

Situació econòmica de les llars de l'àrea metropolitana de Barcelona

	%	Volum aprox. de població	Nombre de llars
Llars indigents	1,3	39.334	10.631
Llars pobres	22,2	671.698	181.540
Llars intermedies	59,6	1.803.297	487.378
Llars acomodades	4,1	124.052	33.528
Falten dades	12,8		

Font: MIGUELEZ, Faustino i LOPEZ, Pedro (1988); *Enquesta Metropolitana 1986. Condicions de vida i hàbits de la població de l'àrea metropolitana de Barcelona*. Vol. 19: *La pobresa a l'àrea metropolitana de Barcelona*. BUSOM. Barcelona, Institut d'Estudis Metropolitans.

3) OLIVER, Josep; BUSOM, Isabel i TRULLÉN, Joan (1989), "Estimació de la renda familiar disponible per càpita de Barcelona, els seus districtes i els 27 municipis de la Corporació Metropolitana de Barcelona 1985", Barcelona, Ajuntament de Barcelona.

Cal ara que ens preguntem quines són les característiques individuals o de grup que tendeixen a generar una major diferenciació. Vegem-ne algunes.

3.2. Renda i lloc d'origen

Si establim una jerarquia de diferències econòmiques, per exemple en els districtes de Barcelona, d'acord amb l'estudi d'Oliver, Busom i Trullén, podem observar que aquesta jerarquia és gairebé paral·lela a la dels percentatges de nascuts a Catalunya obtinguts en l'Enquesta Metropolitana 1986. En efecte:

a) El districte més pobre, i amb major percentatge de migrants, és el districte 8, Nou Barris. És seguit pel districte 1, Ciutat Vella, que constitueix en certa manera l'excepció, perquè es troba en una posició intermèdia en relació al percentatge de nascuts a Catalunya, però té rendes molt baixes com a conseqüència de l'envelliment de la població que hi viu.

b) Vénen després tres districtes que tenen característiques socials bastant similars: Horta-Guinardó, Sant Martí i Sant Andreu; les rendes familiars són molt similars, així com també el percentatge de nascuts a Barcelona.

c) El districte 3, Sants-Montjuïc, ocupa una posició intermèdia en els dos rangs.

d) Finalment queden quatre districtes: Gràcia, Eixample, Les Corts i Sarrià-Sant Gervasi, per aquest ordre, que presenten característiques típiques de les classes mitjanes i altes i tenen els majors percentatges de nascuts a Catalunya.

Aquest rànking econòmic és molt conegut, no es tracta de cap novetat; allò que vull posar de manifest és la coincidència amb la variable dels nascuts a Catalunya. Evidentment, aquesta constatació ens podria portar a conclusions errònies, com per exemple la de creure que la societat catalana és hostil als immigrants, o que hi ha discriminació per raó d'origen. No es tracta d'això, sinó de les característiques de molts dels immigrants que van arribar a Catalunya fa uns anys, i van ocupar les posicions menys qualificades. Els immigrants que van

Taula 4

Relació entre categoria socio-econòmica del cap de família i origen geogràfic familiar (*)

	Tots catalans	Matrim. mixt	Altres mixt	Tots fora
Cat. altes	26,0	16,7	6,4	5,7
Cat. mitjanes	41,9	38,6	26,2	23,8
Cat. baixes	30,2	43,9	65,9	66,6
no class.	1,6	0,4	1,6	4,4
Total	(1514)	(1038)	(1637)	(723)
%	100	100	100	100

* L'origen geogràfic familiar ha estat construït a partir del lloc de naixement dels diversos membres de la llar. "Tots catalans" i "Tots fora" fan referència a les llars on tots els membres són nascuts a Catalunya o tots són foranins. "Matrimoni mixt" a les llars on un dels membres de la parella principal és nascut a Catalunya i l'altre no. "Altres mixt" a les llars on hi ha membres nascuts a Catalunya i altres no, i que correspon, en la majoria dels casos, a llars de pares immigrants i fills nascuts a Catalunya.

Font: IZQUIERDO, Maria Jesús; MIGUELEZ, Faustino i SUBIRATS, Marina (1990), *Enquesta Metropolitana 1986. Condicions de vida i hàbits de la població de l'àrea metropolitana de Barcelona*. Vol.1: Informe general, Barcelona, Institut d'Estudis Metropolitans 2ª edició revisada.

entrar a la societat catalana amb categories socio-econòmiques altes s'hi han mantingut. Veient la Taula 4, podem comprovar que les proporcions de categories altes i mitjanes baixen paral·lelament al grau de catalanitat de la composició de la llar, mesurant el grau de catalanitat a partir del lloc de naixement dels diversos membres de la llar. Però cal remarcar dos fets: d'una banda, que també hi ha llars d'immigrants de categories altes; i d'altra banda, que podem observar, a través de la distribució de les llars formades per parelles d'origen geogràfic mixt, com es van atenuant les diferències de posició entre catalans i immigrants.

3.3. Les diferències per raó d'edat i de sexe

Hi ha també diferències generades per raó d'edat i de sexe que són importants. Per una banda, la situació

de les persones grans, que, estudiades com a grup, mostren la major precarietat dels seus recursos en tots els terrenys: econòmics, culturals, socials, etc. Evidentment, es barregen en la situació de les persones grans factors diversos: la vellesa implica viure d'una pensió, i per tant veure com disminueixen els recursos; però també compta el fet que les generacions velles tenen qualificacions menors que les actualment adultes i categories socio-econòmiques més baixes. I tenen, també, menors nivells culturals, amb el que això suposa de marginació en la societat actual. Alhora, estar jubilat implica la pèrdua d'estímuls i de contactes personals, molts dels quals s'estableixen a partir de l'activitat productiva. De nou, per dir-ho en termes sociològics: la gent gran disposa de menys capital econòmic, de menys capital cultural i de menys capital social que la gent adulta. Pensar en millorar la qualitat de vida d'aquest col·lectiu implica tenir en compte aquests factors, i no exclusivament els mitjans econòmics.

Pel que fa als joves, voldria només apuntar un fet: malgrat que el seu nivell cultural és superior al de les generacions adultes, i malgrat que el nostre model cultural els dóna, aparentment, una posició de privilegi, tenen molt escàs poder real, tant en termes econòmics com de possibilitats d'intervenció i de decisió en la vida col·lectiva. Participen més que la gent vella en el

model de consum, i disposen de més equipaments i espais propis per al seu lleure; però això ho fan des d'una posició d'escassa autonomia, atès que a molts els manca la condició necessària, en la nostra societat, per obtenir-la: l'accés a una ocupació estable que els permeti organitzar plenament la seva vida. Segons els resultats de l'Enquesta Metropolitana observem que, l'any 1986, més de la meitat dels homes joves vivien en la llar paterna fins als 28 anys; per a les dones joves això succeïa fins als 25 anys. És a dir, hi ha un efecte d'infantilització, compensat pel consum relativament autònom, i per la tolerància, i fins i tot el ressò, que socialment es dóna a les subcultures juvenils. Fora dels àmbits culturals, la seva capacitat d'intervenció és molt limitada.

Quant a les diferències per raó de sexe, cal dir que s'estableixen encara de forma molt important: si bé trobem petits col·lectius de dones amb categories socio-econòmiques altes i bons nivells d'ingressos, cosa que suposa una novetat en relació al passat, es tracta de grups molt minoritaris. Una de les situacions diferencials importants es la de les llars on el cap de família és una dona (Taula 5); aquestes llars es troben en els nivells de pobresa en una proporció de més del doble que les llars on els ingressos principals provenen d'un cap de família masculí. Els canvis en la situació de les dones afecten favorablement sobretot a les de

Taula 5

Condicció socio-econòmica de la llar segons procedència dels ingressos familiars

	Pobres	Intermedis	Acomodats	No sap/ no cont.	
Tots CF Masculí	21,1	62,0	4,1	12,8	(2207)
Tots CF Femení	47,4	43,1	4,2	5,1	(312)
Tots Caps Masc./Fem.	14,0	67,9	6,3	11,7	(1088)
Tots Cap Masc./Família	28,1	55,3	1,8	14,8	(688)
Tots Cap Fem./Família	46,9	41,0	3,5	8,5	(65)
Tots Caps Masc./Fem./Família	20,6	56,9	3,7	18,7	(451)
Resta	78,0	15,7	0,0	6,4	(69)
Mitjana	23,5	59,8	4,2	12,7	(4881)

Fonts: MIGUELEZ, Faustino i LOPEZ, Pedro (1988); *Enquesta Metropolitana 1986. Condicions de vida i hàbits de la població de l'àrea metropolitana de Barcelona*, Vol.19: *La pobresa a l'àrea metropolitana de Barcelona*, Barcelona. Institut d'Estudis Metropolitans.

classes mitjana, que han pogut accedir a l'autonomia a través de l'ocupació i els estudis; per a les dones de classes baixa, en canvi, no és evident que les coses millorin: l'afebliment dels vincles familiars tendeix més aviat a precaritzar la seva situació, a convertir-les més sovint en les úniques responsables dels fills, havent per tant d'assumir alhora tasques laborals i domèstiques. S'està produint arreu un fenomen de feminització de la pobresa, que té arrels diferents segons els països, però que en el món occidental es deriva, en gran part, d'un enfortiment dels drets de l'individu enfrontats als vincles familiars, sense que s'hagi produït encara el ple reconeixement social de la dona en tant que individu, ni s'hagin resolt col·lectivament les tasques relatives a la reproducció.

4. Els sistemes d'acció i de relació: els grups ideològicament hegemònics

M'he referit, fins aquí, a les diferències de posició d'alguns col·lectius dins la societat metropolitana. Però, com he dit a l'inici, pensar la ciutat no és únicament descriure les diferències de recursos entre els seus habitants, sinó veure la capacitat d'una societat per actuar damunt ella mateixa, tot transformant-se, i les possibilitats de cadascun dels grups per a reformular la vida col·lectiva, sigui des del punt de vista urbà, laboral, cultural, per tal de millorar les seves condicions específiques. ¿Quines són les formes d'acció que empra avui la societat barcelonina, i quins són els grups que aconsegueixen imposar els seus criteris?

En aquest sentit, penso que cal sortir de l'esquema clàssic que feia recaure els dos pols d'acció enfrontats en la burgesia i el proletariat. Si en alguns àmbits de l'acció col·lectiva, probablement els més determinants, aquesta dicotomia constitueix encara l'eix que explica els conflictes i les opcions dels ciutadans, en altres, com el cultural i el de formulació de polítiques concretes, els grups socials més visibles i més actius són uns altres. Les formulacions polítiques, els programes dels partits, eviten les posicions extremistes, els llenguatges «de classe»; el mateix personal polític— i no només els representats elegits, sinó també les persones que treballen a

l'Administració— procedeix majoritàriament de la classe mitjana. L'acció col·lectiva pública, s'exerceix en funció de les formulacions, ideologies i projectes d'aquesta classe mitjana, mentre la gran burgesia actua habitualment a través d'instruments privats i rarament formula projectes propis destinats a tota la col·lectivitat.

A Catalunya les característiques de l'acció de l'Administració han adquirit gran importància, en la dècada dels vuitanta. Durant el franquisme l'acció dels diversos grups i classes socials no podia ser exercida a través de canals institucionals; quedaven només petites possibilitats marginals d'intervenció. Que traduïdes en termes de ciutat eren la lluita per aconseguir una escola o un camp d'esports, o la publicació de llibres en català, o l'afirmació de determinats valors socials a través del teatre independent. La instauració del marc democràtic ha suposat una normalització respecte d'altres països i ciutats i, per tant, el creixement de l'acció institucional i el decreixement de l'acció autònoma dels grups socials en comparació amb l'etapa de la transició política. La participació a través de l'associacionisme és limitada: l'Enquesta Metropolitana 1986 va mostrar que el 36% de la població de 18 anys i més de l'àrea metropolitana, participa en alguns tipus d'associació; la més freqüent és la de clubs esportius (14,3%) i, en segon lloc, les associacions de pares d'alumnes. Menys del 4% de la població de 18 anys i més diu estar afiliada als sindicats, i menys del 3% a partits polítics.

Així doncs, baixa participació a través de les associacions.

D'altra banda, les grans ciutats actuals deixen poc marge per a l'acció autònoma dels diversos grups socials, perquè són societats molt complexes on cal establir equilibris difícils entre els interessos i necessitats dels diversos grups. En una paraula, en la conjuntura actual, la iniciativa en la construcció de les formes de vida col·lectiva no recau en allò que s'ha anomenat la «societat civil», sinó molt més directament en les institucions polítiques. Ara bé, aquestes institucions polítiques no suposen, per si mateixes,

l'adopció de cap tipus d'opció relativa a les formes de desenvolupament de la ciutat: depèn de quins grups socials ocupin les institucions i actuïn a través d'elles. És a dir, no voldria pas donar la impressió que no hi ha cap grup amb capacitat de protagonisme i de «pensar la ciutat»; he dit únicament que els grups que ho fan, avui utilitzen, de manera gairebé obligatòria, els instruments propis de les institucions polítiques. Així doncs, si una vegada descrita la «morfologia», per dir-ho així, de la ciutat, volem endinsar-nos en la consideració de la seva dinàmica i de les característiques que aquesta pren actualment, hem d'ocupar-nos, encara que sigui molt breument, dels grups que la dirigeixen, i de les formes d'actuació i els trets que els caracteritzen.

Doncs bé, és en aquest sentit que cal analitzar les formes ideològiques de la classe mitjana i d'allò que ha estat descrit com les seves dues fraccions més importants: la vella classe mitjana, formada sobretot pels petits propietaris, i la nova classe mitjana, formada pels sectors assalariats amb alta qualificació professional i tècnica. Dues fraccions que tenen molt en comú, començant per vincles de parentiu, però que tenen també posicions diferents en la societat, posicions que produeixen diferències en temes polítics, estètics i morals. I són aquestes diferències les que sovint trobem avui enfrontades en l'acció que s'exerceix damunt de la ciutat. Vegem només alguns trets d'aquesta diferenciació.

La vella classe mitjana té encara moltes de les característiques del grup que històricament s'ha conegut com a petita burgesia. La propietat dels mitjans de producció ha bastit la seva ètica, basada en l'esforç personal com a fonament de la riquesa i en l'acceptació de la desigualtat com a resultat d'una diferència en aquest esforç. S'oposa al creixement de la importància del sector públic, en el qual veu un competidor deslleial. Això no vol pas dir que sigui un grup insolidari, o més insolidari que els altres; la seva solidaritat s'exerceix com a «compassió» per als qui han quedat enrera, i per tant s'expressa molt més com a «caritat» que com a «justícia». Com que va dirigida a solucionar problemes dels individus, té un caire més paternalista, i és sovint més eficaç per a

resoldre els casos individuals. És també un grup social que dóna gran importància al manteniment de la família, sovint la base de funcionament de la petita propietat i de l'ascens social possible. L'interès en la continuïtat de la família la manté prop de l'Església i de la moral tradicional; tanmateix, els seus moments d'esplendor semblen trobar-se més en el passat que en el futur, fet que explica el caràcter conservador en molts àmbits, però no en tots. En matèria de canvis urbans, per exemple, sol ser menys conservadora que la nova classe mitjana, té menys reserves a destruir les restes del passat o a transformar els espais naturals; en efecte, la seva forma d'intervenció en la societat s'ha exercit tradicionalment mitjançant els negocis propis, per als que reclama un màxim de llibertat i un mínim de reglamentacions. «Donar feina», crear riquesa i llocs de treball és la seva fórmula per a millorar el món. Enfatitza la llibertat per damunt de la igualtat, i, per tant, fa poc esment de les polítiques de reequilibri social o urbà.

En alguns d'aquests aspectes, la nova classe mitjana veu les coses de manera molt diferent; es tracta d'un grup ascendent, que creix tant en nombre com en protagonisme social, i que basa la seva posició en la centralitat dels coneixements tècnics per a la nostra forma de vida. Berger ha descrit amb força aguda alguns dels trets cabdals d'aquesta fracció de la classe mitjana: és modernitzadora en l'àmbit dels costums i anticapitalista pel que fa a l'organització de la producció (4). Està conquerint el seu espai social i per tant insisteix en el seu caràcter de portadora de valors universals, fet que li permet de buscar l'aliança de les classes populars. Ideològicament igualitarista i científista, accepta un elitisme que provingui del coneixement, no del naixement. És sobretot dispensadora de serveis, tant des del sector privat com des del públic, però en molts casos, sobretot en el de les noves professions i serveis, té més dificultats per a exercir a través de l'àmbit privat. Els instruments d'intervenció social que la caracteritzen, i a través dels quals pot mobilitzar recursos, són en gran part els de l'administració, atès que no disposa de propietat

4) BERGER, Peter (1989), *La revolució capitalista*, Barcelona, Península.

de mitjans de producció. D'aquí que tendeixi a enfatitzar el paper de l'Estat, que entengui la solidaritat com una operació de justícia, per a la qual cal modificar les condicions generals i no atendre els casos individuals; la desigualtat és per a aquest grup producte de l'estructura social, no de les possibilitats individuals. Tot l'aboca, en aquest sentit, al creixement dels aparells burocràtics. Més conservadora que la vella classe mitjana, en determinats àmbits com la transformació dels espais, li cal, de tota manera, marcar-los amb la seva empremta, refer-los: refer els barris, remodelar, modernitzar les cases amb façanes velles, etc., sobretot perquè determinades transformacions, com les grans operacions urbanes, se li escapen de les mans per entrar de ple en les formes capitalistes, esveradores pel que tenen de destrucció sense control; i també pel fet que necessita, actualment, formes d'ennobliment i arrels d'entroncament amb el passat com tot grup ascendent en determinats moments de la seva evolució.

Com tantes altres ciutats del món occidental, Barcelona és un escenari privilegiat de les relacions entre aquests dos grups, dels seus pactes, conflictes i trencaments, precisament per la manca de protagonisme d'altres grups socials. Aquests dos grups —que no podem tampoc identificar d'una manera mecànica amb els dos partits hegemònics— lluiten per a mostrar al conjunt de la societat la seva superioritat en la gestió de les coses. D'aquí, per

exemple, la importància de les polèmiques desenvolupades en relació als sectors pobres i a les necessitats més urgents: s'estableix la competència per l'hegemonia, per constituir-se públicament com qui millor representa els interessos de la col·lectivitat. Els pobres, en canvi, són avui un grup totalment fragmentat, potser més que mai, perquè procedeixen de segments molt diversos, més, per exemple, que durant els seixanta, quan hi havia el tret comú de la immigració.

¿Què representa, o pot representar en el futur, la predominança de cadascun d'aquest dos grups, per a la ciutat?. Opcions molt diferents, certament, si bé incloses dins la lògica de conjunt d'un mateix model, el d'una societat que es pot permetre poques originalitats. És cada dia més potent un tipus de lògica política que sobrepassa les opcions locals, no solament les de cada ciutat, sinó fins i tot les de cada Estat. Però aquest ja seria un altre tema. Dels equilibris entre aquests dos grups, de la capacitat de cadascun d'ells per a respondre als reptes del benestar i de la modernització i per agrupar entorn seu a altres classes socials, dependrà que «l'estil» de Barcelona variï en un sentit o en un altre; que la societat barcelonina sigui més o menys capaç d'intervenir sobre si mateixa i de reequilibrar el seu teixit social, per tal de mantenir-se diversa però no excessivament desigual.

L'ECONOMIA DE BARCELONA I L'ECONOMIA DELS BARCELONINS

ALFREDO PASTOR
Economista

1. L'economia de la ciutat i l'economia dels ciutadans.

2. Barcelona: la transició de la ciutat industrial a la ciutat dels serveis.

3. Polítiques econòmiques a aplicar respecte a la indústria.

4. La necessària reorganització dels serveis.

5. Conclusions.

L'ECONOMIA DE BARCELONA I L'ECONOMIA DELS BARCELONINS

1. L'economia de la ciutat i l'economia dels ciutadans

L'economia d'una ciutat té dues vessants principals. Una que és comuna a la família i a un país: la manera com la gent es guanya la vida. La segona vessant, i molt important, de l'economia d'una ciutat és com es generen els recursos que garanteixen una provisió adequada de béns i de serveis públics. Des d'aquesta segona perspectiva, allò que probablement distingeix més les grans ciutats entre elles és la quantitat i la qualitat dels serveis públics que proveeixen els seus ciutadans: escoles, hospitals, carrers, clavegueres, enllumenat, transports, etc. El fet que aquests siguin béns públics o quasi públics vol dir que no es paguen directament, sinó que s'han de generar uns recursos que permetin a l'autoritat —normalment a l'autoritat municipal— de proveir-los. Així, aquest aspecte de l'economia d'una ciutat està determinat, en gran part, per l'economia dels seus ciutadans. És a dir, les ciutats on la gent té pocs recursos són en general ciutats pobres, ciutats on manquen escoles, on falten hospitals, on hi ha problemes de pavimentació de la via pública, etc.

L'economia d'una ciutat —la forma com la gent s'hi guanya la vida i els serveis i béns públics que la ciutat proveeix— és el que determina quin tipus de gent hi viu i què hi fa. Vegem un exemple per il·lustrar aquesta afirmació. Probablement, les ciutats que han tingut uns processos més dramàtics de canvi durant els darrers 40 o 50 anys, són les ciutats d'Estats Units d'Amèrica, moltes de les quals han passat per unes transicions summament ràpides i bastant conflictives. Es diu, per exemple, que el fet que a New York hi visqui tanta gent sense recursos és, en bona part, una conseqüència que aquesta ciutat proveeix un nivell d'assistència social molt més alt que altres ciutats d'Estat Units. Per tant, com s'afirmava, la provisió de serveis públics determina, en part, el tipus de gent que viu a una ciutat i el què hi fan. Un altre exemple: ciutats industrials que han tingut una recessió molt forta, com Pittsburgh o Liverpool, degut a la seva especialització en indústries que han anat desapareixent, han experimentat una baixada paral·lela dels serveis públics que proveïen. Així, hi ha

hagut ciutats que s'han vist obligades a tancar les escoles, a prescindir de policia, a suprimir museus i hospicis, perquè no tenien recursos.

2. Barcelona: la transició de la ciutat industrial a la ciutat dels serveis

Referint-se concretament a la situació actual de l'economia de la ciutat de Barcelona, es pot afirmar que des de fa bastants anys Barcelona està en un procés de transició: la transició d'una ciutat industrial a una ciutat de serveis. Aquest és un procés pel qual han passat pràcticament totes les grans ciutats d'Occident, un procés que és menys dramàtic del que es podria pensar a primera vista, perquè normalment les grans ciutats, encara que hagin tingut un component industrial bastant gran, sempre han tingut una activitat de serveis molt important. La transició des de la ciutat industrial a la ciutat de serveis ha estat més fàcil a Londres que a Manchester, a New York que a Pittsburgh o a Detroit, a Berlín (encara que Berlín és un cas molt especial) que a Düsseldorf.

És a dir, que en una gran ciutat com Barcelona, la dificultat d'evolucionar d'una ciutat industrial a una ciutat de serveis és alta, però es veu moderada per l'existència d'una base de serveis bastant important. De totes maneres, l'experiència demostra que es tracta d'una transició difícil. Si us passegeu (i la millor manera de conèixer una ciutat es passejar-s'hi) per Manhattan, per exemple, veureu que la transició des de la indústria als serveis s'ha fet només en part. La indústria, efectivament, ha desaparegut quasi del tot, però, una bona part —potser la major part— de les zones industrials de Manhattan no s'ha reconvertit als serveis, sinó que senzillament ha esdevingut en una mena de desert urbà. El mateix es pot dir fins i tot d'una ciutat com Boston, que ha estat una mica menys industrial i ara és una mica menys de serveis, i ha passat una cosa similar a les ciutats més industrials com Pittsburgh o Detroit. De manera que es pot concloure que aquests processos de transició no sempre són un èxit.

Tornant al cas de Barcelona, val la pena de fer-se una pregunta sobre aquest procés que, com es deia, no

és fàcil ni automàtic: Per què s'afirma sovint que una ciutat com Barcelona hauria de deixar de banda la indústria i concentrar-se en els serveis?. Aquesta afirmació és un tòpic, i com tots els tòpics conté una part de veritat però no s'ha d'agafar de manera massa literal. L'afirmació es basa fonamentalment en dues raons: la indústria necessita un sòl que ja és escàs (i que si no és escàs és molt car, normalment més del que la indústria pot suportar) i, en segon lloc, la indústria —i pensem sempre en la indústria pesada— provoca contaminació, no només atmosfèrica, sino també logística (congestió) i auditiva. Són aquests els arguments que normalment s'addueixen per afirmar que una ciutat com Barcelona hauria de renunciar a la indústria, més encara, hauria fins i tot de tractar d'expulsar-la i de concentrar-se en els serveis.

Personalment, crec que això s'ha de mirar amb una mica més de detall, és a dir, s'ha de distingir de quin tipus d'indústria i de quin tipus de serveis es parla. Probablement, el cas més típic d'una ciutat que ha passat de ser una ciutat relativament industrial a una ciutat de serveis és, més que New York, Manhattan. Com ja he dit abans, la indústria pràcticament ha desaparegut de Manhattan i, en canvi, s'hi han incrementat molt els serveis. Sembla que una de les conseqüències d'aquesta transformació, i que en general no pot considerar-se una conseqüència desitjable, és que el canvi ha comportat un augment dels desequilibris econòmics i, per tant, un increment dels desequilibris socials. Això és així perquè la transició d'una ciutat industrial a una ciutat de serveis és molt sovint acompanyada d'una polarització en la distribució de la renda i això provoca els corresponents desequilibris socials. Aquest resultat és aparentment paradoxal, perquè quan pensem en el sector de serveis, pensem, normalment, en els bancs d'inversió, en els agents de canvi i borsa, en la informàtica, en els despatxos d'advocats, en la consultoria, etc. En canvi no pensem tant ni en els cambriers, ni en les dones de fer feines, que són també treballs de serveis i ocupen un nombre molt gran de persones. És l'existència d'aquestes dues categories bàsiques, uns serveis extremadament ben pagats i uns serveis extremadament mal pagats, el que explica que del procés de transició de la indústria als serveis, en

resulti molt sovint, una polarització econòmica i social.

Hi ha encara un segon aspecte de caire cultural que reforça aquesta polarització. De la mateixa manera que els serveis inclouen feines molt ben pagades i feines molt mal pagades, també inclouen feines que necessiten molta formació, que acostumen a ser les més ben pagades, i feines que no en necessiten gens. És a dir, els serveis són a la vegada les professions més especialitzades i les menys especialitzades, les que necessiten més formació i les que en necessiten menys.

Enfront d'aquests fenòmens, la indústria té certs avantatges, tant des del punt de vista de l'estructura salarial, com de la formació i de l'estabilitat:

- Primerament, la indústria és un sector molt més homogeni que els serveis quant a remuneracions: el ventall de salaris en una empresa industrial sol ser molt més petit, molt més estret que en el sector dels serveis.

- En segon lloc, la indústria requereix, en general, un grau de formació mitjà, ni tant alt com el d'alguns serveis, ni tan baix com el d'altres. No cal dir que aquesta afirmació és bona per a la indústria del segle XX, no per a la del segle XIX, on la massa del personal empleat eren obrers que no estaven especialitzats. La indústria ara no és així, sinó que demana, normalment, un nivell mínim de formació.

- I finalment, la indústria és, en general, una mica més estable que els serveis. Una de les raons principals és que la indústria necessita unes inversions que volen terminis llargs per realitzar-se i amortitzar-se. Aquesta permanència de la indústria és, normalment, un factor d'equilibri en la societat: un factor d'equilibri econòmic i, per tant, un factor d'equilibri social.

3. Les polítiques econòmiques a aplicar respecte a la indústria

D'aquestes consideracions se'n poden desprendre indicacions d'interès per aquells que, amb el disseny i l'aplicació de polítiques públiques, contribueixen a decidir quines activitats econòmiques s'instal·len, o deixen d'instal·lar-se, a Barcelona. La primera indicació és que l'alternativa «indústria, no; serveis, sí», és excessivament simplista. La segona indicació és que, segurament, resulta desitjable per l'estabilitat econòmica i social d'una ciutat que aquesta compti tant amb activitats industrials com amb activitats de serveis.

Des del punt de vista de la política econòmica el problema és, per tant, determinar quina indústria no es vol i quins serveis es volen. És a dir, quins són els serveis que s'han de fomentar i quina és la indústria que s'ha de mantenir. Vegem primer la qüestió en relació amb la indústria.

És evident que Barcelona és la capital industrial de Catalunya i que la seva àrea industrial abraça tot el territori de la regió. Per tant, quan parlem de fer política industrial a Barcelona, estem parlant de fer política industrial a tot el territori de Catalunya. Establerta aquesta premisa, què és el que pot fer la ciutat de Barcelona quant a promoció industrial?

Una de les conclusions a què va arribar els estudis conduents a l'elaboració del Pla Estratègic de Barcelona, fou que la ciutat de Barcelona havia de tractar d'atreure, sobretot, seus d'empreses. És a dir, que la part de l'activitat industrial que es considerava desitjable d'atreure a la ciutat eren les seus i no les fàbriques. Això és així perquè les seus de les empreses —llurs quarters generals— són justament els que creen aquests serveis auxiliars a les empreses: els serveis de consultoria, els serveis legals, els serveis d'informàtica, etc, serveis tots ells ben remunerats.

La creació d'aquest tipus d'activitat resulta de la tendència de totes les grans empreses a despendre's d'aquelles activitats que no els són essencials. És a dir que, avui dia, les empreses tenen en el seu interior

cada vegada menys serveis auxiliars. Abans, una gran empresa podia tenir la seva informàtica, podia tenir una assessoria jurídica nombrosa, podia tenir la seva enginyeria i podia tenir, fins i tot, un departament de relacions públiques on es fes la seva pròpia publicitat. Això està canviant i està canviant bastant ràpidament. Les empreses tendeixen a subcontractar els serveis auxiliars, de manera que al voltant de les grans firmes floreix tot un seguit d'empreses de serveis. Ara bé, normalment, els que contracten aquests serveis són els departaments centrals de les empreses, de tal forma que és molt inusual que una sucursal contracti un consultor, un servei d'informàtica, etc. Aquesta contractació la fan les seus centrals i, normalment la fan per tota l'empresa. No cal dir que això implica que és en les proximitats de les seus de les empreses on tendeixen a instal·lar-se els serveis auxiliars. Per tant, és particularment important d'aconseguir que, aquelles empreses que tenen la seu a Barcelona la hi mantinguin, i que d'altres empreses hi instal·lin la seva seu.

Durant el treball del Pla Estratègic, vam tenir ocasió de demanar a moltes empreses perquè s'havien instal·lat a Barcelona, és a dir, quins eren els factors que percebiem com a avantatges i quins eren els factors que veïem com a inconvenients. La veritat és que la major part de les empreses van donar unes raons molt similars.

Pel que fa a les raons favorables, la primera era, evidentment, la localització geogràfica. En efecte, des del punt de vista econòmic, Barcelona està més ben situada que Ciudad Real, per exemple. Això és així perquè Barcelona està en un dels grans corredors europeus d'activitat, té el mar al costat, no s'han de baixar 600 m. per arribar a un altre país, etc. Aquesta localització geogràfica permet l'existència de vies de comunicació que són relativament de bon transitar. Però no és només això. El clima de Barcelona és força agradable, més agradable que el d'altres ciutats, i això, ens diuen les empreses, contribueix a fer-hi la vida més plaent.

Un segon factor que les empreses esmenten és l'existència d'una mà d'obra tècnicament qualificada.

No és aquest, segurament, un factor tan actual ara com quan bona part de les empreses consultades es va establir a la ciutat. Les empreses a les quals ens vàrem adreçar eren, normalment, empreses que es varen establir aquí fa cinquanta, seixanta, fins i tot fa cent anys. En aquell moment Catalunya i el País Basc eren, probablement, les dues úniques regions espanyoles que tenien una mà d'obra preparada, perquè tenien una certa tradició industrial. Però avui, altres regions d'Espanya, com són Madrid o València, s'han anat acostant en aquest aspecte, de manera que, segurament, aquest ja no és un factor diferencial tan important com ho era fa uns anys.

Un tercer factor que a priori semblava que marcaria una gran diferència entre, per exemple, Barcelona i Madrid, era l'existència d'entitats financeres. És a dir, hom atribuïa la tendència d'algunes empreses a establir-se a Madrid sobretot a dues raons: primera-ment, la proximitat de l'Administració i en segon lloc perquè hi havia els bancs. Curiosament, en la nostra enquesta, cap de les empreses va parlar-ni d'una cosa ni de l'altra. Cap empresa va indicar l'existència de l'Administració — potser perquè els feia vergonya dir-ho, però el fet és que no ho va dir ningú— ni cap va esmentar l'existència dels bancs com a un factor favorable a la implantació de seus d'empreses a Madrid en comptes de Barcelona.

I també es va demanar a les empreses quins eren els inconvenients més grans que trobaven per mantenir les seves seus socials a Barcelona. Aquí les respostes també van ser molt homogènies.

El primer inconvenient esmentat és la manca de sòl. És difícil trobar sòl industrial, i fins i tot és difícil trobar sòl per fer oficines o edificis d'oficines. Aquesta és la primera dificultat que les empreses veuen per instal·lar-se aquí.

El segon tipus d'inconvenients fa referència a les infraestructures. En primer lloc les infraestructures de transport i, en segon lloc, les telecomunicacions. Les respostes eren previsible, però el seu interès roman en què confirmen, efectivament, que les mancances d'infraestructura que el ciutadà normal sent creen també dificultats reals a les empreses.

No és aquest el moment d'entrar en els detalls respecte a les iniciatives que s'estan prenent per aprofitar les potencialitats i fer front a les mancances exposades. N'hi haurà prou en dir que s'està avançant molt en la provisió d'infraestructures i que la Com-panyia Telefònica, per exemple, té un pla d'inversions per a Catalunya bastant important. Per tant, aviat es donaran bona part de les condicions necessàries perquè augmenti el nombre de seus d'empreses industrials que s'instal·lin a Barcelona; i, com ja s'ha dit, això, en principi, farà incrementar el pes dels serveis ben remunerats en l'economia de la ciutat.

4. La necessària reorganització dels serveis

S'ha de dir, de tota manera, que per a convertir una ciutat predominantment industrial en una ciutat predominantment de serveis, calen altres coses a més de la implantació de seus d'empreses i de la implantació dels serveis que es van creant al seu voltant. Fa falta, en certa manera, un canvi de mentalitat: una ciutat que vol ser una ciutat de serveis ha de mostrar aquesta voluntat a tot arreu, en tot moment. En això es diferencia d'una ciutat que viu de vendre els seus productes, la qual no està obligada a oferir depèn quins serveis, perquè la gent no hi va ni a passar-ho bé, ni a estar còmode, sinó a comprar els productes que la ciutat ven.

Si la ciutat vol ser una ciutat de serveis, ha de ser, en primer lloc, una ciutat on la vida resulti relativament fàcil tant per als qui hi resideixen permanentment com per als qui vénen de fora. Vegem per exemple la qüestió dels horaris comercials. Els horaris comercials de Barcelona són notablement més incòmodes que a d'altres grans ciutats europees. Són uns horaris que aquell que no els ha conegut tota la vida els considera absolutament absurds: les botigues tanquen, exactament, a les mateixes hores en què la major part de la gent té temps lliure per comprar. Aquest és un inconvenient per fer de Barcelona una bona ciutat de serveis, perquè és un focus d'incomoditats. Però no és pas l'únic: la dificultat d'instal·lar-se a la ciutat n'és un altre.

Barcelona és una ciutat on, en els darrers anys, la mobilitat migratòria ha estat més aviat petita. És a dir, és una ciutat on la major part de la gent hi ha viscut molts anys i, per tant, ja ha oblidat el que costa aconseguir un certificat del padró, una cèdula d'habitabilitat pel pis, contractar la llum, contractar l'aigua, etc. Doncs bé, aquests tràmits a Barcelona són bastant incòmodes, molt més incòmodes que en d'altres ciutats. La solució d'aquests problemes implica a entitats i institucions molts diverses, però és evident que cal intervenir-hi si es vol que Barcelona deixi de ser una ciutat que, en certa manera, desanima la mobilitat.

Un altre factor que pot limitar l'atracció de la ciutat són les dificultats en l'accés a les institucions docents. I aquí sí que els problemes són realment seriosos. La quantitat de tràngols pels quals ha de passar una persona que arriba d'un altre país, on ha estudiat, per exemple, dos, cinc o deu anys, per inscriure's en una institució docent barcelonina no té ni fi ni compte: la picaresca per trobar places, problemes de convalidacions, terminis de resolució absolutament inapropiats, dificultats de matrícula... Prenguem, per exemple, la Universitat: si un estudiant vol entrar a la universitat amb una assignatura cursada en un centre estranger, pot presentar la sol·licitud de convalidació en qualsevol moment del curs, però, normalment, la comissió de convalidacions es reuneix només el febrer i l'octubre. D'aquesta manera, si hom no arriba a temps per la reunió d'octubre ha d'esperar que li donin la convalidació el febrer, amb la qual cosa ja és pràcticament segur que perd el curs. Aquestes són coses que per la gent que resideix permanentment a la ciutat tenen una importància molt petita, en canvi, per aquells que vénen de fora poden resultar decisives. I si hom pensa en una ciutat de serveis, ha de tenir en compte aquestes qüestions.

En altres camps, en canvi, les dificultats són menors. Hi ha ciutats que volen atreure inversions i no tenen bones escoles ni pels residents permanents, ni per les colònies estrangeres. Això fa summament difícil atreure inversió estrangera. Les inversions les ha de fer algú, i mentre es fan, algú les ha de vigilar; quan la fàbrica està feta algú l'ha de portar, etc., i, si aquest

«algú» no té escola per portar els seus fills, serà molt difícil de fer-lo venir. Bé, aquest no és el cas de Barcelona, que és una ciutat gran, en què el problema de l'escolarització, tant dels residents com dels visitants, és un problema resolt.

Un altre tema que també està en camí de resoldre's és la qüestió dels serveis hospitalaris. Fins fa uns anys els tràmits que un estranger havia de fer per a estar assegurat, cas que li passés alguna cosa, eren bastant complicats. Ara, però, tot va fent-se una mica més fàcil.

Els horaris comercials, el tràmits administratius, l'ensenyament, les assegurances, els mateixos serveis domèstics..., tot plegat poden semblar coses petites. Però sovint són precisament aquestes coses les que poden inclinar la balança en el moment de decidir una inversió. La diferència entre Barcelona i altres ciutats similars —com Montpeller, Marseille, Toulouse— des del punt de vista d'un estranger, no és gaire, i la qualitat dels serveis bàsics esdevé sovint decisiva.

5. Conclusions

En conclusió, en pensar la relació entre l'evolució de l'economia de la ciutat i les polítiques públiques a aplicar-hi, hi ha quatre punts que em sembla important de retenir. En primer lloc, la transició d'indústria a serveis és sempre difícil. En aquesta transició Barcelona té més facilitats que d'altres ciutats perquè el procés ja fa temps que s'ha iniciat i perquè l'economia de la ciutat ha comptat tradicionalment amb un important component de serveis. D'altra banda, Barcelona no ha estat tan exclusivament dependent d'una indústria com poden ser-ho d'altres ciutats— les ciutats del tèxtil, les ciutats de l'automòbil, les ciutats de la mineria de carbó, les ciutats de les drassanes, les ciutats de la siderúrgia— que viuen lligades a un sol sector.

En segon lloc he volgut explicar que aquesta transició d'indústria a serveis no s'ha de portar fins a límits extrems, és a dir, que no crec que sigui bo fixar-se com a objectiu una ciutat exclusivament de serveis. Això és així perquè sota la denominació de serveis

s'inclouen activats molts dispars. D'una banda, activitats molt rendibles i molt ben pagades i de l'altra, activitats molt poc rendibles i molt mal pagades. Per tant, sembla convenient mantenir una component industrial amb tot el que això significa econòmicament i socialment.

En tercer lloc, cal considerar els factors que tenim a favor i els factors que tenim en contra per assolir un creixement econòmic equilibrat i durador.

D'entre els que afecten més negativament l'economia de la ciutat, i als quals cal posar remei tan aviat com es pugui, són la manca de sòl i la manca d'infraestructures.

En quart lloc s'ha vist que, al costat de les mesures de política econòmica dirigides a resoldre aquests dèficits, cal replantejar-se l'organització dels serveis a la ciutat. Això és del tot necessari per tal que la ciutat sigui un lloc senzill de viure-hi, un lloc agradable per als qui ja hi viuen i per als qui han de venir de fora a invertir, a treballar o a descansar. Aquest objectiu és, però, més difícil d'aconseguir perquè involucra una mica a tothom, i demana, fins a cert punt, un canvi de mentalitat.

D'aquestes quatre reflexions, i de les consideracions que es feien al començament respecte a la relació entre l'economia de la ciutat i l'economia dels ciutadans, es pot deduir que les polítiques econòmiques que s'apliquen en una ciutat com Barcelona no poden ser guiades per un càlcul de rendibilitat a curt termini. Així doncs, hi ha almenys dos aspectes que cal abordar indefectiblement per tal que Barcelona sigui una ciutat econòmicament viable i que, si es reflecteixen en el pressupost, serà sempre en el costat de les despeses.

En primer lloc, cal assegurar la qualitat de les infraestructures. És difícil, penso, sotmetre las infraestructures que es fan en una ciutat a un càlcul estricte de rendibilitat a curt termini. Quan això es fa

així, molt sovint la conseqüència són obres públiques de mala qualitat, obres que fan baixar molt la qualitat de vida dels ciutadans. Així, les grans obres que es fan malament per estalviar tenen moltes vegades conseqüències irreversibles. Per exemple, una via ràpida que parteixi un barri, o la ciutat, en dues, tot creant una barrera, pot ser, d'antuvi, menys cara. Però a llarg termini aquesta actuació pot tenir conseqüències irreversibles sobre la qualitat de vida de la ciutat i, per tant, sobre la seva economia.

El segon àmbit en què cal actuar sense pensar en rendibilitats a curt termini és la lluita contra els desequilibris socials. Hem parlat de les ciutats americanes on, en aquest camp, s'ha confiat gairebé exclusivament en l'acció dels mecanismes de mercat. Les conseqüències es poden veure: són ciutats cada vegada més polaritzades, ciutats on, en certa manera, és cada vegada més difícil de viure.

Quan es va començar l'elaboració del Pla Estratègic, l'Alcalde de Barcelona ens va dir una cosa que em va semblar molt interessant. En esmentar el fet que una de les comissions del Pla estava dedicada a l'estudi dels desequilibris socials, va dir:

«Barcelona és una ciutat que ha anat bé quan hi ha hagut entre tots els seus habitants un cert consens i és una ciutat que ha anat molt malament, i que ha patit molt, quan aquest consens s'ha trencat».

No cal dir que el control d'aquesta segona variable, els desequilibris socials, és essencial per establir les condicions que facin possible aquest consens.

Veiem doncs, com la reflexió sobre l'economia de la ciutat i les polítiques a aplicar-hi ens porten sovint més enllà dels simples aspectes econòmics. És aquesta la confirmació que el bon funcionament de l'economia d'una ciutat és una factor essencial per tal que aquesta sigui un lloc agradable on la gent tingui ganes de viure.

MODELS, INSTRUMENTS I ÀMBITS PER AL PLANEJAMENT
URBANÍSTIC DE LA CIUTAT DE BARCELONA

MANUEL RIBAS I PIERA
Arquitecte

SUMARI

- 1. Quins foren i com veiem avui els models urbanístics per a la nova dimensió de la ciutat.**
- 2. Barcelona i Catalunya.**
- 3. ¿Una nova manera de fer ciutat?.**

MODELS, INSTRUMENTS I ÀMBITS PER AL PLANEJAMENT
URBANÍSTIC DE LA CIUTAT DE BARCELONA

1. Quins foren i com veiem avui els models urbanístics per a la nova dimensió de la ciutat

Podríem recordar, per començar, que la ciutat és un *ens de creixement*, ja que fent una afirmació molt general, les ciutats no han deixat de créixer des de la seva remota fundació: és a dir, que com més va, més ciutats hi ha i més grosses.

Aquesta constatació, que és una conseqüència directa del creixement inqüestionable en progressió geomètrica de la població mundial —al menys fins avui dia—, marca de tal manera el fet urbà que hom pot dir de la Ciència i la Tècnica i l'Art de fer ciutats (en diem Urbanisme), no és altra cosa que una teoria del creixement urbà.

L'*ens de creixement* ha anat configurant la seva forma en un doble procés: per superposició i per juxtaposició. Normalment es pot llegir la història superposada al plànol d'una ciutat. Així, a Barcelona, el nucli romà de forma ovalada, amb l'eix major perpendicular a la costa, està envoltat per la ciutat romànica, clarament delimitada des de la Rambla fins al Passeig de Sant Joan pel carrer Fontanella i la Ronda de Sant Pere. Després va venir l'emmurallament fins al Paral·lel, la ronda de Sant Pau i el carrer Pelai; la Ciutat va saltar la Rambla i va englobar, preparant-lo per la seva conversió en ciutat, el Raval dels hortelans, però també dels equipaments molestos (tals com els diversos hospitals).

Més tard, serà la gran explosió de l'Eixample juxtaposat; i, modernament, la soldadura amb els antics pobles del pla de Barcelona i amb els no tan veïns formant la conurbació que tots estem vivint.

Tal com acabem de veure amb l'exemple barceloní, el creixement per substitució deixa inalterada la trama dels carrers precedents: si eren estrets, si les illes eren compactes i poc orejades, tot queda igual (o pitjor, perquè el dogall de les muralles va anar obligant a construir sobre jardins i horts).

El creixement per juxtaposició, com el de Barcelona, va afegint corones més o menys circulars als nuclis

anteriors a la manera del creixement d'un tronc d'arbre, adquirint cada vegada una capa més que després es farà tronc.

Aquest esquema aparentment orgànic té, però, un inconvenient i un límit: la *distància al centre* augmenta perillosament amb l'augment de les perifèries acrescudes. Dic perillosament perquè la ciutat és, sociològicament parlant, centre d'intercanvis i de cultura, en el qual l'accessibilitat és el màxim valor que hom ofereix als ciutadans, per tant, i també, la seva més profunda raó d'existir.

Això és el que va passar a les ciutats occidentals durant el segle passat i a començament d'aquest. Fou per això que cap al 1960, els teòrics de l'Urbanisme, sobretot els italians, començaren a parlar de la *nova dimensió de la ciutat*.

La Revolució urbana, iniciada com a confluència de descobriments tan diferents com la higiene —que donà lloc a una demografia galopant— i les noves energies que varen donar fonament al maquinisme i al proletariat urbà, va portar fins a límits insostenibles la dimensió de les aglomeracions. Aquestes van anar devorant llurs perifèries amb transformacions massa sovint desordenades i caòtiques fins arribar a aconseguir ciutats enormes, on les perifèries més allunyades ja no tenien cap contacte possible amb el centre, amb el cor real de la ciutat. D'aquesta manera nasqué el suburbi degradat, fals succedani d'allò que en realitat ha de ser una ciutat.

En bastants d'aquests casos, la ciutat, en el seu creixement, no solament va engolir els camps circumdants sino també els antics pobles suburbicaris que de sempre havien existit a les seves envistes. Esdevinguts barris de la capital, començaren a llur torn a créixer com a reflex de la situació general. Quan això passa, la nova ciutat engrandida tindrà els valors de centralitat en una relativa difusió. Probablement romandrà un centre històric, i potser començarà alguns dels seus equipaments bàsics; però aquests aviat s'aniran escampant pels teixits nous que allotjaran nous focus d'activitat, noves àrees de prestigi, nous centres comercials.

Aquest i no altre és l'esquema d'una estructura metropolitana caracteritzada per la difusió, ben al contrari de la nítida distinció que assenyalava el centre en la ciutat tradicional.

En termes de model ideal i paradigmàtic, hom defineix les metròpolis —o les àrees metropolitanes com sovint les anomenen— com una hipòtesi descentrada multipolar, en la qual les seves parts (centres, barris, suburbis) estan molt diferentment caracteritzades; però degut a una infraestructura de comunicacions potent totes tenen assegurat un mínim de condicions d'urbanitat. Tenir condicions d'urbanitat significa que la ciutat sigui per a tothom una ciutat real pel que fa a la possibilitat dels contactes que la defineixen. Diversitat de components significa una certa especialització espontània dels diferents barris o territoris englobats de manera que, a la llarga, tothom hagi anat a tot arreu, al menys en alguna ocasió. Els barris dormitori serien en això la més radical negació de les condicions metropolitanes.

A la ciutat metropolitana ideal, tothom té llibertat per a no moure's (del seu barri) si no vol, perquè es troba suficientment equipat; però ningú no té l'obligació de quedar-s'hi, ja que la xarxa de comunicacions li permet fruir de la diversitat d'opcions que les diferents parts de la metròpoli li ofereixen.

Una altra característica de la ciutat metropolitana és la que hom expressa dient que és un continu urbà, però no necessàriament un continu edificat. Hom vol dir amb això que el grau d'urbanitat, que també es podria anomenar *civilitat*, s'estén en el cas metropolità per damunt de zones no edificades, que són però en llur funció tan urbanes com les edificades. Cal pensar no pas únicament en Montjuïc, sinó també en el conjunt boscos de Collserola, per tenir un magnífic exemple d'allò que volem dir sobre aquestes discontinuïtats edificades que són però plenament urbanes.

La ciutat de la nova dimensió encara no ha parat de créixer. Alguns autors, davant la visió d'exemples com la costa Est dels Estats Units amb 1.100 km.

d'urbanització pràcticament no interrompuda (des de Boston fins a Washington passant per New Haven, Long Island, New York, New Jersey, Filadelfia i Baltimore), van començar a parlar del camí cap a la formació d'Ecumenòpolis, és a dir, de ciutats universals.

Sense anar tan lluny, sí que cal adonar-se que les àrees metropolitanes s'organitzen com a ciutats-regió; és a dir, com a regions enterament urbanitzades, tal com uns notables urbanistes catalans, els germans Rubió i Tudurí ja somniaven l'any 1920 al parlar de la gran ciutat de Catalunya en llur conegut treball de planejament del Principat.

El concepte de regió, procedent de la Geografia i de l'Economia, és poc concís i variable segons molts criteris. En Urbanisme la regió urbana és generalment un territori dominat per un fet metropolità que expandeix les seves demandes d'espai sobre ell, ja sigui per a serveis concrets (com proveïments d'aigües, centrals elèctriques etc.), com per a instal·lacions del lleure.

Avui, quan la fugida massiva de ciutadans en els caps de setmana és un fenomen estès i ben generalitzat, cal descobrir que els espais de consum de l'oci són veritables dependències urbanes, malgrat que puguin estar a 200 Km. A Catalunya, l'ús tant a l'hivern com a l'estiu del Pirineu per part dels habitants metropolitans de la faixa costanera i de la depressió central, demostren que els efectes de la ciutat moderna arriben indubtablement fins allà.

Aquestes i altres constatacions, però sobretot la facilitat de comunicacions entre qualsevol punt del món, va aportar a un autor a definir, amb visió de futur, una possible «ciutat» totalment difusa, en funció només del compartir certs interessos que les modernes comunicacions s'encarreguen de posar instantàniament en contacte. Així, de la mateixa manera que, per exemple, els petits grups de científics especialistes gaudeixen de contactes quasi permanents, tot i vivint en llocs ben distants, també hom pot imaginar una futura ciutat de persones en

comunicació d'interessos comuns, però que no estigués basada en cap territori concret.

Seria en aquest cas límit, de visió utòpica, una ciutat que proporcionaria accessibilitat sense necessitat de proximitat espacial.

¿Com es veuen avui aquestes teories dels creatius anys 1960?. Els fets metropolitans s'han anat fent més i més comuns, i la història urbana recent ha demostrat que les tendències d'aleshores van ser correctament llegides. La importància del fet regional s'ha enfortit, i la progressiva urbanització del territori a Catalunya s'ha fet sentir fortament en el moment en què una xarxa de comunicacions de tota mena ha esdevingut realitat.

Hom parla ja d'un sistema de ciutats intermèdies — unes vint— que vertebrarien urbanament el territori de Catalunya. És el que se'n va dir, seguint els autors francesos, una «armadura» urbana. Aquesta bipolarització entre ciutat i territori s'il·lustra tot seguit, a l'apartat que segueix.

2. Barcelona i Catalunya

Són al meu parer el dos pols d'una polèmica inútil. Molt probablement, només el diferent color polític que ostenten avui els estadants de les dues façanes encarades de la Plaça de Sant Jaume, a Barcelona, expliquen la pretesa antinorma. A més, la polarització és no solament inútil sinó també falsa; i sobretot perjudicial.

La polèmica és falsa perquè —com diria un professor de «matemàtica moderna» en plena moda dels anys propassats—, els termes enfrontats són dos conjunts en què un engloba l'altre; i englobar no vol dir pas dominar.

Els brots d'aquesta polèmica s'han fet notar sobretot a l'entorn de la Barcelona gran, que és la de l'extingida Corporació Metropolitana. Aquesta institució, nascuda en un part precipitat cap al 1952, es va anar perpetuant fins al 1988. Durant aquest període va anar enfortint-se i fent-se sociològicament cada cop més real o natu-

ral, com volguem dir-ho, malgrat l'arbitrarietat dels seus límits inicials, una demostració evident que la funció pot crear l'òrgan.

Al final la realitat era tan forta que fins i tot hom va dir que era un contrapoder en front del Parlament i de la Generalitat. Per això el Parlament la va dissoldre, dins del paquet de les noves lleis territorials.

Des del punt de vista de l'Urbanisme estricte, i recordant tot el que s'ha dit anteriorment, Barcelona és:

a) Un fenomen metropolità que està fora de tot dubte;

b) que fretura d'un organisme supra-municipal que resolgui i coordini no solament les mancances i els problemes urbanístics de la nova dimensió amb un planejament coherent, sinó també que assegurí pel conjunt una política de serveis i de gestió coherents. Sé que amb l'actual sistema post - C.M.B., hom ha tingut molt present això darrer, però no tant per assegurar la unitat d'un planejament que ara es fa a trossos i salvat pels esforços de la Comissió d'Urbanisme —en realitat, de la Direcció General— amb una lògica de conjunt situada, còmodament, a l'ombra del vell Pla General Metropolità per raó dels seus indubtables mèrits.

Però caldria preguntar-se seriosament si el sistema imposat és el millor, i és obvi que no ho és.

En primer lloc hi ha qui pensarà encara en resuscitar el vell organisme occit. Aquests, haurien de plantejar-se, com a preliminar, si és encara el conjunt dels 27 municipis l'àmbit idoni per a la «nova dimensió»; després, com conjuminar tot això amb la Catalunya més o menys uniprovincial, i amb la Catalunya de les comarques com a «café per tots» i la de les regions anunciades. El Parlament, i per tant l'Administració de l'Urbanisme i de l'Ordenació del Territori en el Govern, sembla que comencin a contemplar la vella (i encara non-nata!) Regió I com a àmbit més racional. Hi ha una oficina Tècnica pública que la té com a objectiu de planejament territorial.

És la que podria anomenar-se, des del punt de vista urbanístic, la Regió Urbana de Barcelona, amb un cúmul de constel·lacions de tota mena al seu interior, algunes metropolitanes de ple, i totes quasi metropolitanes.

Aquesta seria la segona manera d'enfocar creativament, però encara sense superar la bipolarització Barcelona-Catalunya, el vell problema.

Crec, però, que els problemes hi són, i grossos: ¿Per què la Regió I? ¿Per què només la Regió I? ¿Què passa més enllà? ¿Són les «tenebres exteriors», el «mare ignotum», o el «finis terrae Cataloniae»? Sé que les preguntes són polèmicament exagerades. Però sembla que els planejaments selectius equivalen a dir: a la resta, que mirin de fer-s'ho com puguin.

Aquesta preocupació es troba a les mateixes Lleis Territorials quan per damunt estenen el gran paraigües coordinador dels Plans Nacionals d'Infraestructures i del Pla Nacional Territorial que el Parlament té encarregat a termini fix i prorrogat. Encarregat però a una Administració distinta del Pla Territorial Parcial.

Si bé aquesta tercera «solució» aportada per les Lleis Territorials no sembla clara ni operativa, per excessivament fragmentada, no es pot negar que, al menys en aparença, va pel camí globalitzador. Que podria ser el bo si fos d'una altra manera.

A Barcelona, durant els anys seixanta, i sota un règim polític ben diferent de l'actual, les autoritats d'aleshores van jugar a fragmentar el planejament urbanístic com a mesura eficaç per a esterilitzar-lo. I ho van aconseguir.

Quan els tècnics encarregats volgueren portar la revisió del Pla Comarcal de Barcelona a una nova dimensió —la Regió I sense dir-ho— hom digué que havia de ser deixant lliure, en el seu interior, el planejament dels 27 municipis del vell Pla Comarcal de 1953. Simultàniament, un altre equip revisava el Pla 53, però calia evitar, o al menys consultar, les decisions sobre el tema municipal de Barcelona que

restarien reservades al municipi. Ben aviat, també, l'Oficina Provincial es trobà pràcticament sense territori, ja que només l'Anoia, el Berguedà i el Bages quedaven fora de la Regió I. No cal dir que cap autoritat no planejava el conjunt del Principat, perquè és ben sabut com aquest era un tema maleït.

El resultat és de tothom conegut: els Plans que pogueren recolzar en un organisme polític o administratiu capaç de tramitar-los i aprovar-los aconseguiren la plena vigència, ni que fos en versions molt retocades (fóra el cas del Pla Provincial, del Comarcal i del Municipal dins d'ell); aquells, però, com el Pla Director Metropolità (que venia directament apadrinat pel Govern Civil com a representant del Govern Central), no aconseguiren arribar a la vigència ni en el període 1963-1967 ni en el que seguí amb molt més aparat, entre 1969 i 1973.

I pel que fa al planejament «provincial», la retallada de competència territorial que li aportà el Pla Director, aviat va fer comprendre als polítics responsables (Josep Mª Muller, aleshores President de la Diputació) que hi havia hagut des de bon començament (1947) una dimissió històrica local que calia recuperar. D'aquí la pugna més o menys soterrada, més o menys sincera, amb l'Alcalde de Barcelona i President de la Comissió d'Urbanisme homònima, que va culminar amb la torxa del planejament metropolità passada a l'anomenat IPUR (Institut Provincial d'Urbanisme) des de 1973, quan el nom de Pla General Metropolità estava ja atribuït al nou Pla Comarcal de Barcelona, acabat i a punt d'aprovar-se. (primera aprovació inicial, 1974).

Personalment, jutjo l'actual situació molt diferent, però amb semblances subliminars. Seguim, però no per molts temps, amb el PGM que anem retocant i «des-regulant» fins allà on és permès; i cap enfora, el Pla Territorial Parcial, el Pla Territorial General i els Plans d'Infraestructures i Serveis. ¿No sembla, vist així de conjunt, que hom vol planejar «perquè res no canviï»?

¿Podrà el Parlament, amb l'ajut tècnic de les Direccions Generals afectades, assegurar la coherència i qualitat

dels diversos planejaments territorials en curs?. Les preguntes expressen el temor d'una resposta negativa.

Aquesta situació i la dificultat pràctica d'encetar, avui, una revisió del PGM vigent ens demostren que estem davant d'un moment de crisi del planejament, tal com anem a abordar a l'apartat que segueix.

Es tracta, doncs, de veure com aquesta crisi passa per l'Ordenació Territorial. L'afirmació és aquesta: ja no té sentit parlar de planejament territorial sinó de planejament del sistema de ciutats, perquè no hi ha territoris que englobin ciutats sinó ciutats amb territoris dependents.

3. Una nova manera de fer ciutat?

Hi ha una vella polèmica, en el camp de l'Urbanisme teòric, que abreujadament en diem la polèmica entre el pla i el projecte. Si bé la qüestió té unes arrels teòriques que explicaré, jo crec que la presència majoritària —en el nostre país—, dels arquitectes com a planificadors, i alhora projectistes del territori, ha reforçat la discussió teòrico-pràctica i ha fet oscil·lar la pràctica del planejament urbanístic cap a un o altre dels dos termes contraposats segons les èpoques.

Un pla és la prefiguració d'un canvi territorial global que necessita d'uns projectes per a ser portat a terme i sobretot per a aconseguir l'expressió visualitzada, és a dir una forma. Així, un projecte és un instrument parcial però immediat de la transformació que hom pretén introduir; mentre que un pla n'és l'origen, o sia l'instrument mediat. A partir d'aquests conceptes, que són elementals i de pura metodologia urbanística, no hi hauria d'haver enfrontaments ni confusions. No obstant, a Barcelona, n'hi ha hagut i cal parlar-ne.

L'any 1975 s'aprova, a Barcelona, el Pla General que encara és el vigent. És un document molt treballat i de qualitat indubtable. Els primers anys de la transició política, encara sota la llarga supervivència dels Ajuntaments de la Dictadura, trobem com a respon-

sable dels Serveis Municipals d'Urbanisme de Barcelona el mateix tècnic que ha estat autor directe del Pla. La seva política —molt conseqüent— se centra en l'adquisició de sòl destinat a usos públics, com a preparació indispensable per a realitzar després el pla aleshores recentment estrenat. Amb el primer Ajuntament democràtic, aviat el càrrec de responsable tècnic de l'Urbanisme barceloní passa a mans de l'arquitecte Oriol Bohigas, que immediatament inicia una brillant política de rehabilitació d'espais públics i de creació de nous, formulada teòricament en l'important pròleg a *Plans i Projectes per a Barcelona, 1981-1982*.

En ell posa tota la seva sensibilitat d'arquitecte al servei del seu càrrec, que és d'urbanista de la ciutat, i formula la teoria de la superació de l'urbanisme quantitatiu i abstracte per l'urbanisme qualitatiu, alhora formalitzat i formalitzador de la ciutat. És a dir: defensa la superioritat del projecte sobre el pla i declara els projectes urbans com a tasca immediata a emprendre, ja que només així serà possible incidir sobre la forma de la ciutat.

D'aquesta manera neix el concepte de projecte urbà situat en el territori de frontera entre l'Arquitectura i l'Urbanisme. Són, d'una banda, projectes arquitectònics, però en ells el tema principal no és un edifici; i d'altra banda, poden considerarse projectes d'Urbanisme (per les exigències funcionals que es deriven de les necessitats socials) però actuen des de i amb l'Arquitectura i les seves lleis: m'estic referint a un carrer, a una plaça, a un jardí, a un parc.

Cal entendre per tant la polèmica pla-projecte (o el seu equivalent quantitatiu-qualitatiu) no pas com a una contraposició realment antagònica, sinó com a una successió harmònica. En el període ressenyat, a Barcelona s'ha pogut fer una política eficaç i fins i tot modèlica de projectes urbans, perquè la ciutat tenia un bon pla com a suport. Rerafons que no era solament quantitatiu sinó també equilibrat; aquest concepte tot i pertànyer al camp de l'estructura, s'acosta força a l'àmbit de la pura visualització.

És a aquest doblet d'estructura i forma que cal remetre la possible polèmica. L'única manera que la forma no sigui un episodi esporàdic i gratuït, és recolzar-la sobre una estructura ben constituïda. A mi m'agrada dir, parodiant els neoplatònics, que *la forma és el resplendor de l'estructura*. Així, la formalització de la ciutat no pot ser altra que el resplendor de l'estructura urbanística que li dona vida i sobre la qual s'assenta. L'equilibri entre ambdues, forma i estructura, és el concepte d'*urbanitat* que Bohigas recull i en fa patró i mesura. La polèmica ha arribat a una síntesi.

De fet, la formidable empenta urbana que Barcelona està vivint i que la converteix en model, no és pas únicament per la transformació radical del seu espai sinó també, i sobretot, perquè exemplifica una nova forma de pensar l'Urbanisme. És la transposició a la pràctica de la supremacia —ara sí— del *Programa* sobre el *Reglament*.

En un Pla, l'esfera de l'administrat està regida pel *Pla-reglament* que condiciona l'arquitectura —en sentit estricte— de la Ciutat; mentre que l'esfera de l'administrador es troba en el *Pla-programa* en el qual s'expliciten, es daten i s'avaluen les grans accions que formen part de la iniciativa; són les que sempre s'han anomenat obres públiques, ara però llegides en clau nova d'urbanitat.

De sempre, la pràctica urbanística en mans de les administracions tradicionalment febles (en autoritat o en recursos, o en ambdues coses alhora), es dolia de confiar només en la iniciativa particular que, naturalment, deixava la ciutat sense infraestructures, sense equipaments, sense centres cívics i sense monuments.

La nova manera de fer ciutat, formalització a partir d'una estructura, deixa en un pla secundari el Pla com a reglament i demostra la importància d'un bon Programa que desplegui la riquesa potencial implícita en l'espai urbà.

Sota el lema del Cicle «Pensem la Ciutat» se m'acut encara un altre pensament, pròxim a l'anteriorment

exposat, i que se centra també en la gestió dels plans. Vull referir-me a la tàctica moderna d'una certa *complicitat entre privat i públic* a l'hora d'executar els planejaments i els projectes.

De sempre la ciutat fou, majoritàriament, un afer públic, i si les finances de l'ens públic no podien arribar-hi, o bé l'Administració decidia recórrer al deute públic, o bé les coses quedaven per fer. Modernament, però, s'han descobert camins per a implicar iniciativa i recursos privats en els objectius públics. Les fórmules de concessió, societats mixtes o participació pública en empreses privades han demostrat avui la viabilitat d'aquella idea.

En l'aspecte concret de la preparació del planejament, els *plans estratègics* són la figura encara no ben definida, però d'utilització creixent, que empara les més diverses realitzacions: en l'aspecte de la gestió i ens executius són les societats municipals i no municipals les que avui acullen les activitats més diverses, però sempre de manera encarrilada a la gestió ràpida i eficaç. És evident que en tota aquesta nova cara de la gestió i execució urbanística hi ha una crítica duríssima contra els mecanismes de garanties excessives, complicats i lentíssims de l'Administració. però, en el temps d'existència que ja porten algunes de les Societats mixtes a les quals ens referim, molts ens preguntem si els defectes no s'han infiltrat també en els nous instruments i a la llarga demostren que el que caldria és, com amb els cotxes, estrenar cada "x" anys una metodologia de gestió diferent.

Personalment, jo crec que sovint se n'ha fet un gra massa, i que moltes vegades sembla que anem venent trossos dels programes públics a gestors privats, els quals, òbviament, no estan en la posició de desinterès pels guanys, posició que seria pròpia de l'Administració. Aleshores és quan sembla que, d'una manera més elegant, hom reproduïx lícitament el que fou barroera manera de posar «les mans sobre la ciutat», segons el títol d'una coneguda pel·lícula italiana dels anys seixanta.

Totes les coses noves són sempre difícils i arriscades. La conjuntura olímpica —prestigi a terme fix i amb

presses— pretén justificar moltes coses. Si es justifiquen o no, el temps ho dirà perquè el judici «a posteriori» és la millor manera de validar o invalidar, sospesant-ne totes les circumstàncies i resultats, les diverses iniciatives.

Tot depèn del preu que la col·lectivitat —a través de l'Administració contractant— pagui per l'eficàcia.

Que s'ha de pagar és evident, però no malbaratar. Trobar el just equilibri entre les plus-vàlues apropiades com a preu, i les plus-vàlues generades pel fet de ser viable allò que depassaria la capacitat econòmica de l'Administració, aquest és el problema, més aviat meta-urbanístic, a les portes del qual, després de descobrir-lo, m'aturo respectuosament com a inexpert que en sóc.